

Ремесла, промисли та допоміжні види господарства

Косаківський В. А.

З давня народне ужиткове мистецтво розвивалося у двох напрямках: перший - виготовлення виробів для потреб власної родини, а другий - як промисли, які створювали товари на продаж. Часто ремісничі вироби створювалися на замовлення. Досліджувані нами ремесла та промисли розвивалися саме у цих напрямках. Поряд з ними функціонували ряд допоміжних господарських занять, одним з яких і нині є бджільництво.

Ткацтво

Прядіння ниток і виготовлення тканин - один з найпоширеніших видів занять майже кожного українського села. Не виняток і села Бушанської сільської ради. Жителі цих сіл, переважно жінки старшого віку, згадують про ткацтво як про ремесло, яким масово займалися їхні бабусі, матері, вони самі та й усі жінки й дівчата в 30-50-х роках минулого століття, рідше в 60-90-х, а в окремих випадках і на початку ХХІ століття.

Навчання цьому ремеслу, як правило, відбувалося вдома. Свої знання й вміння матері й бабусі передавали донькам і внучкам.

Так, Яковлюк (ч. Барібан) Надія Тимофіївна, 1931 р. н. (рис. 1к.), цьому ремеслу вчилася від своєї матері - Яковлюк Ликери Парфенівни (1900-1942), а та перейняла ці вміння від своєї матері - Скорич Ірини. Родина проживала на хуторі Сливки, а нині - хутір Держанка. З 1985 р. Надія Тимофіївна з сім'єю проживала в с. Буша, а 7 листопада 2007 р. переїхала з чоловіком до дочки в с. Пороги. Протягом багатьох років майстриня ткала і вишивала рушники, виплітала до них сітки (в'язала гачком мереживо - В. К.). Загалом виткала понад 100 рушників.

Про своє заняття ткацтвом **Яковлюк Н.Т.** розповіла:

«Сіяли коноплі перед Паскою на городі, де хороша земля. Казали - «на підметі». Мама все сіяли, і радком, і так. Загромадили граблями, стергли від курей.

Час сівби визначали весною, на Явдохи. Як ясно зраня - сіяли зраня. Як - під вечір - сіяли з обіду. Ця прикмета не лише до конопель, а й до всіх рослин.

Сіяли густо, щоб гарне - тонке було, густо-густо сіяли, щоб було дрібненьке. Як рідко посіяти

то буде ломовате, на батоги або нагайки по 2 метри, як пасли колію. Як трахне! Тако робили мотузки.

Вибирали коноплі у червні - липні. Сушили, витирали, в'язали в горстки. Десять горсток - мандиль: п'ять в одну, а п'ять в іншу сторону в'язали.

На насіння сіяли в кукурудзі. І лишали «ландани» на насіння. Ландан - кущ матірки на насіння, а плоскінь вибирали.

На підметі все підряд вибирали. Сушили в горстках. Потім в руках витирали або до чогось били і руками витирали решту, і в'язали в мандлі, і несли в річку мочити. Було по 120 горсток, а в бідні роки 15-20 горсток.

Мочили 7 днів, а як холодно - то і 14 днів. Мочили на тихі воді. Забивали кілки, клали мандлі, прикладали тичками або камінням, мочили. Мандлі у воді розстеляли (попускали перевесло). Йшли дивитися, чи пускає волокно. Як умокло, то таке стає пушисте. Виполіскували - вимивали горстки. Кидали навіть по воді. Потім на берег. Сушили, ставлячи в копички. Приїздили підводою і забирали додому.

Вдень кожну горстку розстеляли, сушили. Перевесло піднімали догори, із горстки «робили будку». Висушили і в гарний сонячний день били на бателницю, а то казали батальня. З побитих стебел витрушували терміття.

Як побили, то скручували волокна в ручайку. Їх складала у снопик (15-20 ручайок). Гарного сонячного дня знову розстеляли, сушили і на терлицю витирали і на дерганку дергали. Відкидали - ділили на краще та гірше.

У 49-50-х роках сіяли коноплі в колгоспі «на Підметах» (урочище за с. Дорошівкою - В. К.). То бригадир давав копу горсток. Мала здати в колгосп 4 метри валовини. З неї шили для коней опалки (рептюхи-В. К.).

А менша щітка була з щетини. Нею вичісували ручайки й прали нитку десятку - гарне. Котре (волокно - В. К.) з корінок (нижня частина конопель - В. К.) - окремо, а котре з головок (верхня частина конопель - В. К.) - окремо. З корінок - на основу, а з головок - на тканиня. На валовину гарне. Те, що в руках - кукла - найкраще. Миканка - короткі волокна, які висмикували з дерганки. Ключа - волокна ті, що з середини дерганки.

Попід край, як посіяти - коноплі грубілі, то і волокна грубіші.

Мала металева щітка - також дерганка. Але нею користувались рідко. А хто хотів гарної кукли, то чесали щіткою з щетини. Казали - «кукли чесати». Ці щітки купляли. Вона облята смолою.

Тринадцятка дуже густа, робили рідко. Все робили в дванадцятку: сорочки, штани, спідниці -всьо-всьо. А як попереосновують у кліточку, то таке гарне.

Як снувала на снувалку, то щитала пасма. У пасмі - 30 ниток, 10 чисниць. Якщо 10 пар ниток білих, пара чорна і т. д. Так само і ткали - 10 пар білих, одна пара чорна. З такого полотна шили спідниці у 2 пілки.

Куклу склали з 6 ручайок, як правило 6-8 ручайок, а загалом - хто як хотів. Краї кукли закручували як коси, щоб не розкручувалися. Готову куклу клали в спраток - у софку, скриню щоб не смітилась і миші гнізда не робили. З миканки кукли менші, а нитка вже грубша. Нитка з миканки також ішла на основу. З клоча нитки ішли на веретки, мішки, беаги.

Били та чесали коноплі у вересні - жовтні, а прали зимою. Хто бистріше справлявся з роботою, то починав робити. Веретеном прали клоча. Як не було прадки, то прали і кукли, і миканку.

Для прядіння потрібна куделя (кужіль - В. К.). Вона складалась з двох частин: куделі, на яку навивали куклу, та прасниці - підставки, в яку закріплювали куделю, а одночасно вона слугувала за «ослінчик», на який сідала майстриня. Прадкою прости дуже добре. Прадки в Буші робив Дорош Кость. Помер він у 50-х роках, проживши років з 70.

Просили в мене у музей прадку. А я кажу: «О, ні! Прадку я не віддам. То дуже добра прадка. В нас є, на Сливках, і стара прадка на горіщі. Тожи точина, така гарна. Но вона вже шат має, нигодяща вже».

Для змотування ниток з веретена використовували тальку. Як правило вона мала 8 п'ядей, а в нас була одна - 12, а інша - 14 п'ядей. Як талька у 8-9 п'ядей, то не брали ткати, а як більше, то доплачували, бо більша талька. Верх тальки мав ріжок, а низ перемичку - користку. В'язали нитку з одного боку тальки, рахуючи пасма. Як робити валовину, то у 7-8 пасем. Зав'язували нитки біля ріжка з двох боків. Знімали з тальки, утворюючи хрест. Утворювався міток.

Бердо було валовляне, гребінне (на 10, 12 та 13 пасем). Рушникове бердо було у 7 і 12 пасем (рис. 2).

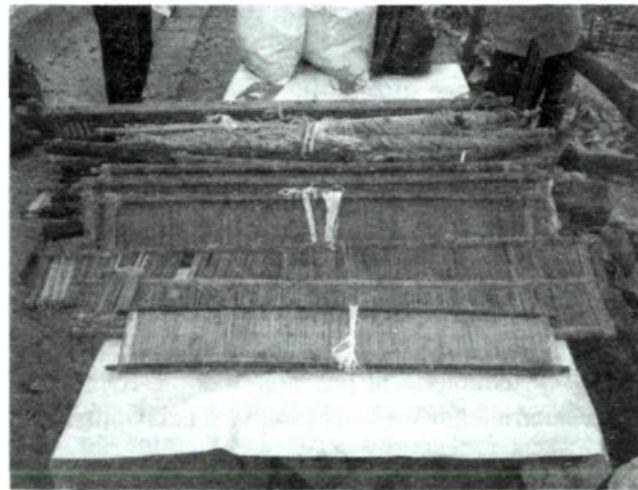

Рис. 2. Берда до ткацького верстата Яковлюк (ч. Барібан) Н. Т., 1931 р. н., с. Буша

Мітки прали, вибілювали, красили у фабричних барвниках. Кіп'ятили в казані. Додавали солі. Як покрасили, споліскували від солі. Сушили. Змотували.

Вияшки на тринозі або просто на стовпці -своринь - зверху наохрест дві вияшки, у які клали 4 качки. Міток розв'язували і клали на качки. З хреста розв'язують. Розв'язують і ту нитку, що кончали мотати або начинали. Брали і змотували на качан. В клубок змотували 4 пасмі - півмітка, а ще 4 пасмі - інший клубок. 2 клубки - міток. Як нитка десятка, то по 5 пасем клубок, а як дванадцятка -то по 6 пасем клубок.

Снувалку ставили в хаті, підкладали її знизу і снували. Кладе дві миски, кидає два клубки. І тоді згори качка. На неї кидає дві нитки. Під качкою брали їх наохрест і снували по колу. Якщо хотіли знати довжину, то попередньо на тальці в'язали знаки - півмітки. Щоб знати, скільки виткала. Якщо снувала 4 тальки, а 1 талька - 4 метри, то основа буде 16 м. Внизу снувалки вставляли патишок, який після снування виймали. Основа ставала легшою, і тоді нитки збирали в косу, щоб основа не переплелась. Склали, зв'язали - і в торбинку.

Перед снуванням нитки попередньо шліхтували. Брали каструлю чи баняк. З житньої муки робили шліхту. Заварювали, щоб було міцне. Як дротики нитки, і туди клали клубки, і снували мокрими нитками.

А є таке, що напраде пражу, казали «лівка нитка», була погана пряжа. Мама моя ткала з таких ниток. Кільканадцять ниток упало (увірвалось). То їх потрібно завести в ничаниці, в бердо і зв'язати.

Рис. 3. Ничалниці прості до ткацького верстата Яковлюк (ч. Барібан) Н. Т., 1931 р. н., с. Буша

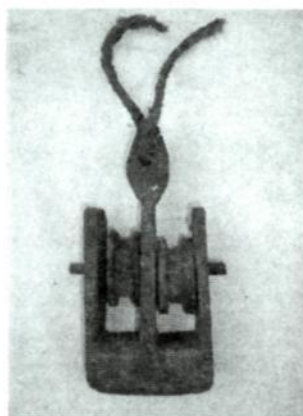

Рис. 4. Скрипці до 4-х підніжок до ткацького верстата Яковлюк (ч. Барібан) Н. Т., 1931 р. н., с. Буша

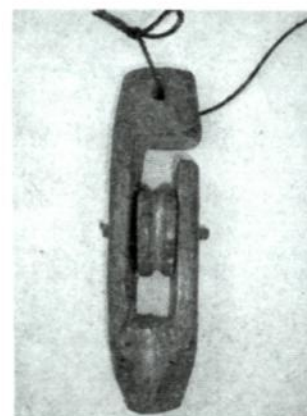

Рис. 5. Скрипці до 2-х підніжок до ткацького верстата Яковлюк (ч. Барібан) Н. Т., 1931 р. н., с. Буша

Це додаткова і «плакуча робота». То такі нитки доводилось шліхтувати вже у верстаті.

Посновані пошліхтовані нитки клали до груби і сушили, а коли тепло, то сушили надворі.

У верстат заправляли 8 тальок. З однієї тальки виходило 2 рушники, а в рушнику - 2 метри.

Ткали на кроснах (верстаті). Він складався з двох стегон - рам. Також у верстаті були підніжки, воротило. Як навивали основу, то підкладали вер-жіки - палички, які тримали основу на воротилі. Основу закладали два чоловіки. Нитки основи попередньо розкладали на ритки, по 3⁴ пари ниток в одно вічко.

Таким чином, нитки основи, проходячи через ритки, рівномірно навивались на вал основи.

Навиті нитки пропускали через ничалниці (рис. 3). Вони бувають прості і з очками. Для їх в'язання використовували спеціальну дошку. Ничалниці складали, а за ними паличку в основу, а вона розділяє, котра нитка вверх, а котра вниз. Ничалниці прикріплювались до скрипців, які були двох видів - до 4 і 2 підніжок (рис. 4; 5).

Ткали «сосонкою». Снували нитки по-різному: 4 звідти і 4 звідти, і ткали в ряд. Щоб малюнок тканини вийшов «в окружки», потрібно підняти підряд всі 4 підніжки - 1-2-3-4 і назад 4-3-2-1 і так ткати. Полотно ткали в дві підніжки. Килими забирають (забирання). Рушники ткали під дошку або перетикали.

Човником (рис. 7) пропускали білу нитку, а увесь кольоровий малюнок перебирали циганською голкою» [1].

Захарчук (д. Гончарук) Ганна Захарівна,

1918 р. н., жителька с. Буша (рис. 6к.), також займалась ткацтвом:

«Коли вийди, тоді й сіяли. Ни дуже я дивилась на ту погоду. Сіяли, коли вже сіяли город. Тай посіяли тоді вже прадіво. Тутово, нище плоту сіяла. Густенько сіяли. Тоді воно достигає. Микала. Вже як жовтіють ті стебла, то їх микали. В'язали в'язочки (снопики, горстки). Тай тоді то зилене висихало. Вибирали разом, воно густеньке. Де величеньке, то микали окремо. То густе микали. Ни сіяли окремо на матірку Воно збоку було на насіння, с того лишали. їго вже пізніше микали.

Тай річка близько. Нисем ми в річку. Мочимо в річці. Зв'язали здорові в'язки, тай нисем в річку. Кидаєм у воду. Камінням прикладаєм. І тоді вже дивимся, скільки день - 5-6 чи 4 дні. Пробуєм, як відстає волокно. Тай тоді ми бирем положимо і тоді виносим на беріг і росставляємо. Там висохне воно, стиче. І тоді ми забираєм додому. Пириносим вже додому.

Була в мени бателниця. А потому вже на терлицю. О! І тоді вже була така щітка дерганка -дергали. Тай там клоча окроми, потом вже кукла окроми. Тай то клоча прадем, а кукли я вже прала на прадку. А клоча - на веретено. Клоча прад-кою не прадеця. З прадки вже то, шо я прала, то це в мене талька. Тай на тальку змотувала. Тай вже щитали скільки там, на пасма. На тальці щитали. Талька була довжиною 2 м. І тоді вже щитали, скільки там треба: чи 3, чи 2 пасмі. Тай тоді вже скидали. А намотували по 2-3 пасмі, 10 пасом -це багато. Мітки були маленькі - в 2-3 пасмі. На

Рис. 7. Човники з цівками до ткацького верстата
Яковлюк (ч. Барібан) Н. Т., 1931 р. н., с. Буша

мітках считали, скільки там треба на тальці. З тальки знімали, тоді кидали на вияшки. Вияшки на тринозі з качками. Та й змотували в клубок. І вияшки, і тальку, і бердо дала свасі. Всьо в неї.

Клубки - на снувалку Тай снувала, скільки там мені пасом треба.

В мітках прала і золила. Попільом посипала. В тепленьку піч у макітрі, щоб вони були біленькі. Раз чи два золити треба. Робила такий розтвор з попілью, з любого попілью, як помню. Зара вугльом палят, а перши з повію, то з будяків. Тай той попіль вже. Чи з переїдів, ті, шо худоба їла, тай їх палили. Тай розвела тамо в тепленькій водичці. Дві-три пригорщі попілью, тепленька водичка. Тай його в піч, а потом випрала і другий раз. Чи раз, чи два.

Бо ж полотно вже як вироблю, то нису до річки, полотно то. То там білимо ше на річці. Мочили і на сонці білили, пасучи гуси і качки. Бо я пригнала гуси і качки і полотно білила. Білила я собі 2-3 дні на гарному сонці. Воно висохни, тоді зверну і додому. І тоді пиши шо треба.

У мене була така снувалка, шо в хаті до стелі клала. В кого була, а в кого й не була. Як не було, позичала в куми.

З снувалки змотували - як ланцуг робиця. Тай так собі змотувала, так як заплітала. А потім вже на верстат.

На верстаті треба вдвох. Треба їх набирати, щоб на воротило, щоб намотували. Вже як навиваєм, то тоді кладем ничаниці, кладем рипси, тай тоді вже подаєм. Вперед поклали ритки і так пропускали через ритки і навивали на воротило. А потому вже набирали на ничаниці і на бердо.

А там вже ткали. Це вже робимо чи в 2, чи в 4 ничаниці. Там є такі підніжки. І це вже, шо там ткаємо, чи в 2, чи в 4. В 2 підніжки полотно виходе, а в 4 - це вже веретки широкі, в 4-5 пасом. В 5-6 пасом саме широке. Полотно - в 6 пасом, рушники - в 3 пасмі, на бисаги - в 4 пасмі.

На верстаті просто ткали. Це на цівки намотували і так собі ткали. Це називаєця - батками (в смужку). Це треба забирати було, а це було з квітками.

Колись моя мама простирала робила. А є шо килім називаєця, а є шо простирало. То дуже здорове таке. Простирало зірочками, а килім то квіточками робили. Тай це було в нас, як тато мав воли і мав стіжок жита. Тай пригнали машину, змолотили. І було в нас шось 8 подушок і то простирало на стіні, і підвіконниці в квітках. То так підїхала підвода і забрала чисто всьо. І ми лишились голі. Роз-куркулили. Бо тато мав воли і стіжок жита.

Мама тримала вівці. Стригли на Миколая. Годі ту вовну прали. Парили, ішли до річки, прали. А тоді вже скубли її і прали виритеном. Прадкою ни прали. І тоді так само змотували. Як то клоча прасти, так само і це. Вовну не красили. Якщо біла вовна, якщо хочеш в яку краску, то красили в жовту, зелену, чирвону

Краски купували. В Яругу ходили на базар. Кілометрів з 5 до Яруги. І там в євреїв вони купували краски, тай красили.

Полотно на сукно ткали в 6 пасом. А тоді їхали по селі дядьки і кричали: «Давайте сукна в фолюші» або «Вибиваєм сукно». Приїздили ті чоловіки десь звідти, як з Крижополя, з Вапнярки. Де були фолюші, то звідти вони і приїздили. Фолюші - на них з полотна вибивали сукно.

Тай тоді давали то полотно і вони нам вибивали. Записували, у кого яке. Мама ни значила, так довірала їм. Так збивалося, шо менше - вужче і коротше, не багато коротше. А потом привозили.

А ми собі шили вже чугаї. Я як пішла в 1 клас, то я пішла в чугаїніці. Мій брат Оласій то вже парубок був, то чугаїну пошили. Іде в сило в чугаїні, а прийде з сила, то вкриєця тою чугаїною. Ни було чим вкриватися.

Чорне сукно і чорні чугаїни. Білих не було, а ті інші - які вівці, таке й сукно. Не красили. Зараз видумуєм, як хочеш, а тоді - не. В один колір - чорна або коричнева. Були в мене старенькі чугаїни, попалела вже» [2].

Лисецька Євгена Пахомівна, 1929 р. н. (рис. 8к.), та Ошовська Любов Карпівна, 1941 р. н.

(рис. 9к.), жительки с. Буші, у свій час також багато займались ткацтвом:

«В 53-56 роках ткала ці веретки. Шкода, що ни затримала хоть їдну. Для себе всьо ткала. Ми дужи буди бідні після 47 року.

І з квітками такі «забрані» робили і «вишеньками», а це «перетканий» (рис. 10к.). В мене такийго звій. Як я умру, то буде внук в'язати. А то вони вже розрізані. Ше є й не різані, а то цілий вузол. Типер ніхто ними не в'яже. Типер треба хустки купувати, чорні вже не в'яжуть, а жовтенькі.

Всі люди прадіва сіяли. Ондо долина в мене. На городі сіємо. Воно висходило. Ми тоді його вибираємо, всьо підрад. Як стебло пожовтіло, то тоді вже їго бирут. Ми бирем загалом їго. В'яжем у в'язочки. Як падалошне, то воно насія багато мас, а то цего на мотузочки, а потом здираєм тако лико на мотузочки, плитут їх косічкою. Це були такі мотузочки.

А тоненьки в'язали у в'язочки, горстки казали. Припинали камінням і десь через тиждень дивилися.

А крали їдні в других. Приходим з мамою обидві, дивимось - вже хтось у нас брав.

Тай ми тоді бирем витягаєм з води, виполіскуєм. Тако широченько кладем їго на березі, тако воно просихає. Потом вибиваєм ото всьо листя.

Це бателниця, а потому терлиця. На бателниці б'єм стебла, щоб самі мотузочки (волокна) полишалися, а тоді терлиця. Я витираю, а мама на ту шітку пускає і роби кукли і клоча одельно.

То так прали, що ціго пушки були в ярки. Так прала. Дужи тоненько і шей при каганцьові. Олія горит у стакані, або зроблений з бляшки каганець. Він горит, а я праду з мамою, а мама на прадку кукли, а я клоча на веретено. Ой! Луче, щоб цего не було, оце як ми робили!

І це ми так направи їго. Мама робит полотно з кукол. Виткає. Бирем цей звій нисемо до річки і мочимо. Розстиляли їго на березі і посипали попільом, і тоді їго пирикотюєм. Воно трошки постое з попільом. І це вже біле було.

Казани - баняки такі великі на 10 літрів. І це вже воно, що ткане - кладут, теплою водою заливають, попільом і воно в печі там париця, париця і біленьки робиця. Ніч (4 часа), або ввечері покладем, а рано берем і на річку. Воно біленьке і м'ягеньке від попілу і відбілювало і розмягчувало.

Тай як уже м'якеньке (нитки у мітках - В. К.), то мотали у клубки. І мітки, і полотно відбілювали в казанах чугунних.

А ми з мамою ходили до річки, мочили, розкачували, посипали попільом, скачували, сушили і білили.

А зимою на морозі білили, і полотно, і мітки кидали на дроти.

Божи, скільки я напалася цего клоча!?

Це зимою робили полотно. Повинні до різдвяних свят попрести. А ткали ... і на весні, ше до городів. Ми так робили. Наша мама лишилась без чоловіка. Після Водохреща ставили верстат, а є що до сьват. Зима холодна, сніг. Якщо бистріше справились з прадіням, то зразу ставили верстат. Намагалися ткати до сьват, щоб кросна викинути на різдвяні сьвата, а ті, хто не успівав, то вже до великодних сьват.

Ткали вночі. Знали даже навпомацки. Я знаю, що ткали. Знали, що чириз скільки раз там кинут, тай другу підніжку.

Один метир можна виткати, якщо скоро робити, то два часа, а якщо вузеньке, як рушники, то скоро. А вже цего, що в окружки, і цего, що забирати, то вже довше. І так само отуго веретку, то тожи довго треба. Там, де чорне, то чорне, щитати нитки, щоб це точно було, щоб воно вийшло» (рис. 11) [3].

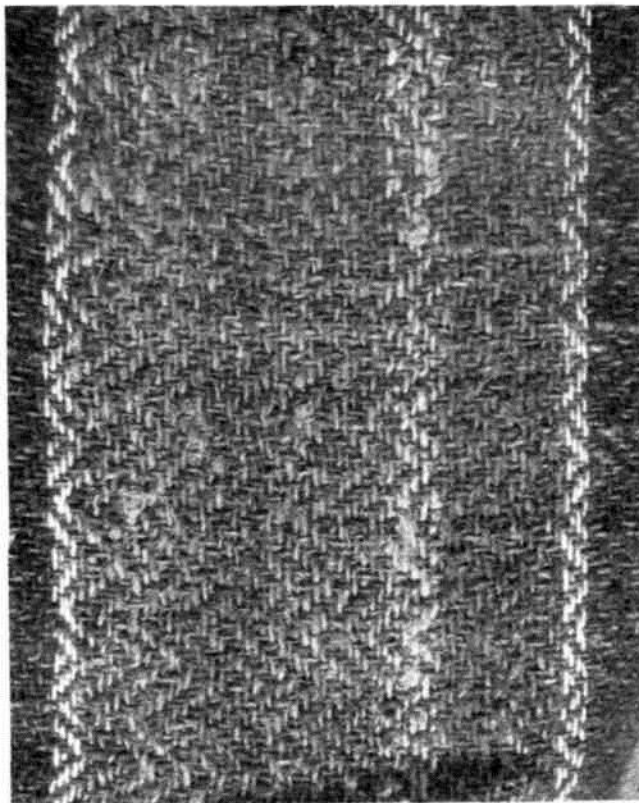

Рис. 11. Деталь пілки, тканой в 4 ничалниці «окружками». Автори: Семак Ф. З. (1903–1989), Лисецька Є. П., 1929 р. н., середина XX ст., с. Буша

Візерунки до килимів робили по пам'яті або по ескізах. Набрані нитки основи перебирали човниками. Веретки ткали окружками (візерунок у вигляді ромба - В. К.). Окружки виходили тоді, коли ткали на верстаті у 4 підніжки. Послідовність натискання підніжок - 1 і 3 та 2 і 4 попарно. Рушники були «переткані вишеньками» [4].

Стерніцька (д. Хібовська) Галина Антонівна, 1940 р. н., жителька с Дорошівки, у свій час також займалася ткацтвом:

«Для ткання мала і кросна, і верстат. Коли ткати на кроснах, то полотно збирається під грудьми, а коли на верстаті - то під ногами. Узор ткали за допомогою дошки, яка була за бердом. Потрібно було розробити перший ряд малюнка, а потім все йшло як по маслу. Перебирала великою загнутою голкою.

Вдень ніколи не робила. Лише ввечері, щоб ніхто не заважав. За один вечір набирала половину рушника. Як мала час, то за день могла виткати одного або півтора рушника, а як чисті, то й два. З мітка виходило два рушники по 2 м. Міток коштував 3 карбованці. Виткала 20 мітків. 220 см мотвило. Один міток - два переткані рушники по 210 см».

Рушник перетканий - тканий з кольоровими вузькими смугами - «вишні» + «сливки» + «квіти» (рис. 12) [5].

Пірняк Олександр Миколайович, 1930 р. н., житель с Дорошівки про заняття ткацтвом у селі згадував:

«На верстатах ткали майже в кожній хаті. Сіяли прадіво. Засівали туди під ліс. Воно густе. А потім збирали. В'язали. Потім воно висихало. Обтрушували, а потім клали у воду. Прикладали камінням. Воно вимакало. Потім вибирали. Відставало це лича. Сушили. А потім брали на цю батал-ницю. Така зроблена з двох цих, а там ручка, і зна-чіт, ломали, ломали, щоб витрушувати оці стебла. Витрусили, а потім чесали на щітку таку велику, круглу. Тай вичісували. А потім прали. Куделя, веретена. Це вже значіт вечерниці були. Дівчата прали. А потім снували. Снувалка така. А потім набирали. Кросна ці були. Де були ці ничалниці. Де значіт вони забирали. І тут таке було бердо спеціальне, і кожну нитку просиляли, і там був такий механізм - натискали на одну підніжку, то знизу піднімаєця ничаниця, там за цим бердом. Одна -вверх, а друга - вниз. Тай ті нитки то піднімає, то опускає, але частина ниток піднімалась, а частина опускалась. А тоді човником - тудасюда.

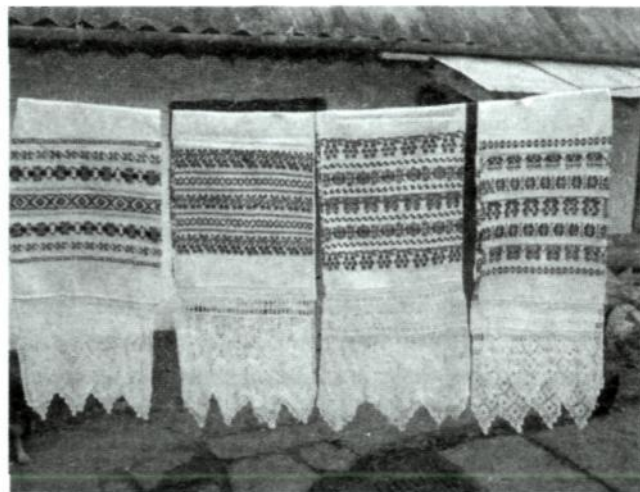

Рис. 12. Рушники переткані. Автор: Стерніцька (д. Хібовська) Г. А., 1940 р. н., с. Дорошівка

Був такий пристрій - цівки намотувати. А потім їх у човник клали і так ткали» [6].

Придивус Анастасія Яківна, 1940 р. н., жителька с Слободи Бушанської пригадала, що її бабуся Бурлака Ф.М. (пр. 1892-1972) виготовляла килими, підвіконня, веретки забирали (квадратиками і пасками, в батку, медівниками, з квітами. Чергувала батки, медівники і квіти) (рис. 13к. - 15к.).

«Верети» ткали валовляні в одну пілку. Ними застеляли софи. Веретами, зшитими в дві пілки, застеляли ліжка або вішали на стіну замість килима. Також ткали пілки і підвіконниці» [7].

Гикавчук Афанасій Антонович, 1931 р. н., житель с. Буша згадав, що «рушники робили валовляні, ціго, що втиратись. А полотно таке робили, що штани шили. І даже верхні штани і то з валовини були. Не було нічого. Тай це всю зиму прадут ті куделі. Собі тожи сорочки шили грибінні» [8].

Дорош Анатолій Гаврилович, 1935 р. н., житель с. Буша пригадав, що «сукно на одяг купляли в Ярузі. Свити шив єврей Орун, там же, в 1945-1946 рр.» [9].

Вишивка

Вишивка, як і ткацтво, належить до найпоширеніших видів ремесел і промислів українців. Але на противагу ткацтву, яке майже зникло, вишивка нині розвивається, правда, у сучасних її варіантах. Вишиванням займаються, як правило, жінки середнього віку, менше літні жінки та дівчата. Інколи вишивають і чоловіки.

Стерніцька (д. Хібовська) Галина Антонівна, 1940 р. н., жителька с Дорошівка, вишивати почала ще в школі. «Вишила платочок - дві квіточки і слова «Кого люблю тому дарю» і подарувала хлопцеві.

Рушника першого вишила десь в 15 років. Крім квітів, на ньому був текст «Веселая пора». Рушник вишитої виноградом і з довгою сіткою для в'язання сватів на весіллі. Малюнки для вишивання придумувала сама або брала з журналів. Нитки для вишивання брала з хусток та іншого одягу. «Що бачу, то роблю. Бачу узір - роблю. Треба лиш видержку мати (рис. 16к., 17). Побачила когута і вишила. Когут з хвостом тяжко різноцвітний.

В'язала кручком на уроках під партою. Побачила тюль і в'язу, так сама. Всьо сама від себе. Сама навчилась перетикати (ткати рушники -В. К.). Купила машинку і навчилась шити. Свекруха раз показала, і з тих пір шию. Мала зошит такий старий, всьо записувала» [5; 10].

Мельник Валентина Олександрівна, 1961р. н. (рис. 18к.), жителька с Буші, вчилась вишивати від своєї бабусі - Шевчук Варвари Єфремівни (1898-1981) та вчительки математики, класного керівника Кравчук Христини Фотівни (1920-2005). Вишивала за зразками з журналів та по бабусиних рушниках. «Бабуся вишивала рушники, сорочки, прошви на подушку, але все робила вночі при каганці. Також вона була добра швея -шила плаття, кофти, юбки, чоловічі костюми.

Я вишивала картини, а у 80-х рр. почала вишивати рушники. Виготовила їх уже понад сотню. Вишиваю хрестиком, гладдю, лічильною гладдю.

Такі рушники вишивали в Клембівці, а в нас мало. Як бачили їх, то казали «клембівські рушники». Чоловік одружувався на дівчині, то приніс такі рушники з Клембівки. На весілля колись потрібно було 20-30 рушників. Казали «весілля без рушників не весілля». На весільному рушнику вишивали виноград (виноградну лозу), хлібний колос. А потім стелили, які попало. Рушником з квітами в'язали руки. Також на весільному рушнику вишивали дві пташки, дзьобами одна до одної і з весільним кільцем в дзьобах. Птахи сиділи на квітах або на гілках. Старі бушанські рушники такі ж».

На похоронах використовували рушники перетикані і чисті полотняні, а в 60-70-х рр. з сітками (мереживом). З 80-х рр. на весіллях почали в'язати рушниками тканими «вишнями», «виноградом»,

Рис. 17. Рушники вишиті. Середина 50-х рр. ХХ ст.
Автор: Стерніцька (д. Хібовська) Г. А., 1940 р. н.,
с. Дорошівка

«сливками». Це пішло з Клембівки, але робили їх і бушанські жінки [11].

Рушники, вишиті Валентиною Олександрівною за старими зразками, були і є окрасою численних виставок народного мистецтва, від Буші і Ямполья до Вінниці і Києва. Роботи майстрині - вірєць відродження класичної подільської вишивки в найкращих її варіантах (рис. 19к. - 30к.).

Один з небагатьох чоловіків, який освоїв мистецтво вишивки, - **Тьорло Анатолій Олександрович**, 1939 р. н., житель с Дорошівки. Вишивати він навчився сам. Ні мати, ні бабуся не вишивали. Багато років працював механізатором у місцевому колгоспі. Після хвороби змінив професію. Спочатку вишивав подушки, а в кінці 90-х рр. три зими підряд вишивав килим з портретом Т. Г. Шевченка (рис. 31к.) [12].

Найнеобхіднішими вишитими речами були і залишаються подушки, підзори до ліжка та рушники. Вони є окрасою будь-якого сільського житла. Ними гордяться кожна поважна господиня. Кожне десятиліття внесло свій колорит у вишивки - в кольорову гаму і в малюнки. Він досить помітний у вишитих рушниках. Всі вишиті у другій половині ХХ ст. рушники, як правило, прикрашені в'язаним мереживом (рис. 32к.).

В'язання сіток (мереживо)

Важко собі уявити вишитої або тканий рушник без сітки. Так тут називають мереживо, яке вив'язане гачком. Сітку плели до рушників, підзорів до ліжок та прошви до подушок. Масового

поширення цей вид народного мистецтва набув у

Рис. 33. Вишиті рушники. Автор: Мельник (д. Крижевська) Л. К., 1935 р. н., с. Дорошівка

поширення цей вид мистецтва набув у 50-80-х роках минулого століття, хоча зрідка трапляються і давніші зразки.

Сітки до рушників та до підзорів на ліжку на замовлення плела Фадеєва Надія Спиридонівна (1925-2005) [13]. Однак більшість жінок, які ткали і вишивали, сітки для своїх виробів в'язали самі. Орнаменти сіток найрізноманітніші, поширені різні варіанти ромбів, 8-кутні зірки (ружі), кетяги калини, квітова гілка, квіти, півні тощо (рис. 33, 34).

Стерніцька Галина Антонівна сітки до власноруч вишитих та тканих рушників також в'язала сама. «Я не вмiла вісімку в'язати, 4x4 перепльот. Раз побачила - і всьо, вже вмiю» (рис. 35). Крім сіток, в'язала светри, підзорники, прошви до подушок [5].

Каменетесний промисел

Незважаючи на значне поширення ткацтва і вишивки, славу Буші як відомого каменотесного осередку приніс саме каменотесний промисел. Він поширений був у багатьох подністровських селах Поділля. Розвитку і поширенню цього промислу сприяла наявність значних за обсягом і різноманітних за якісним складом покладів каменю. Велика кількість пісковиків, вапняків, опоки, крейди сприяла значному розвитку каменотесного промислу у XIX-XX ст. Бушанські пісковики та вапняки придатні для виготовлення жорнових каменів до млинів, намогильних пам'ятників, жолобів, колачів (цебрин) до криниць, коминів, точильних каменів тощо (рис. 35, 37).

Рис. 34. Сітка до рушника. Автор: Мельник (д. Крижевська) Л. К., 1935 р. н., с. Дорошівка

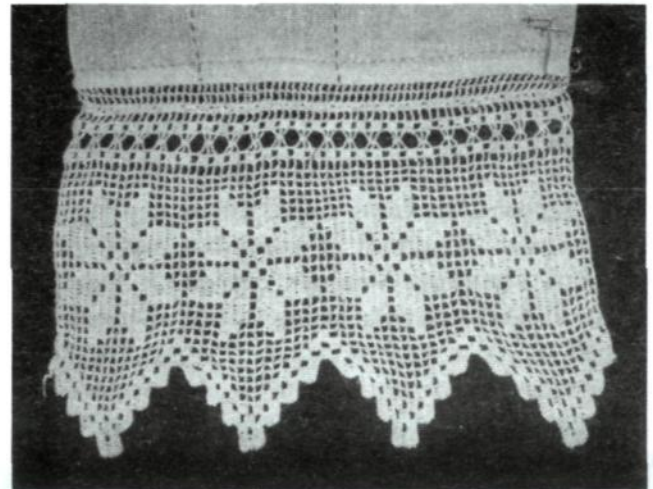

Рис. 35. Сітка до рушника. Автор: Стерніцька (д. Хібовська) Г. А., 1940 р. н., с. Дорошівка

Проведення, починаючи з 1986 року, щорічних пленерів скульпторів дали можливість сформувати в Буші єдиний в Україні парк кам'яної скульптури, який нині є окрасою Державного історико-культурного заповідника «Буша» (рис. 38).

Масово виготовляли жорна, комини, жолоби ще до війни. Захарчук М. Я. вибивав жолоби, зокрема до Сімонової криниці [4]. Також вибивали котки для «боронування» полів, столи та колачі до криниць (рис. 39, 40).

Мержієвський О. С. (1896-1971) бив каміння у с. Яруга. З нього робили точила, відправляли в Могилів-Подільський, а звідти - на фронт і в Росію. Бондар Міша, Бондар Микита, Гнидюк Сергій били каміння в кар'єрі «на сошу» у 1953-1954

Рис. 36. Намогильний пам'ятник XVII ст.
з козацького кладовища с. Буші

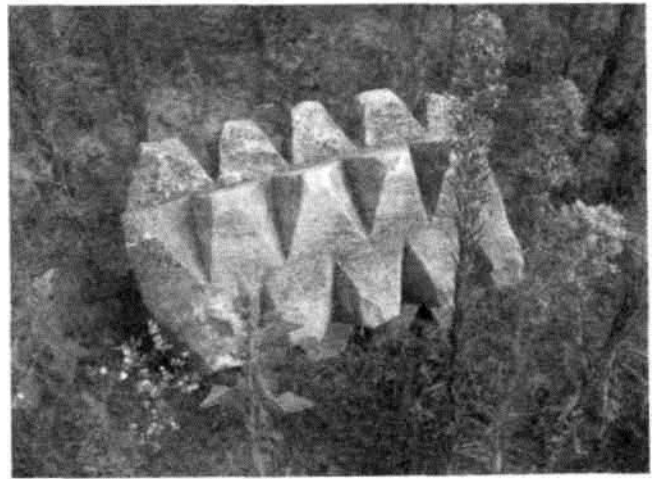

Рис. 40. Коток в експозиції «Каменотесний промисел»
ДІКЗ «Буша»

103

з козацького кладовища с. Буші

Рис. 38. Скульптури із заповідника

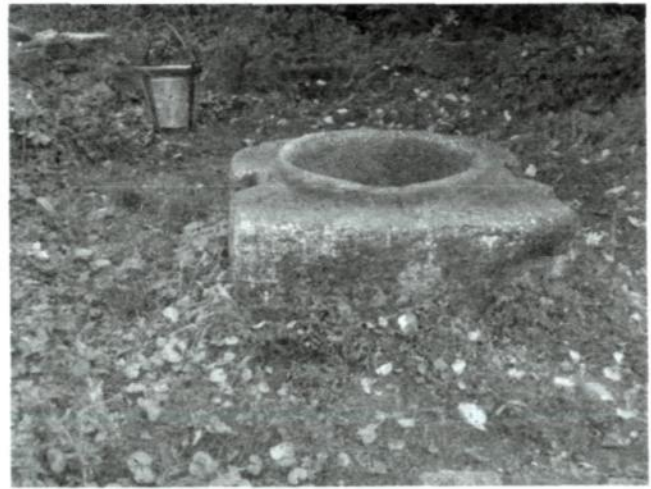

Рис. 39. Колач криниці-журавля Пташників у с. Буші

роках. Бурдейний Данило вибив жолоб до криниці, бо тримав пару коней [13].

Про роботу каменотесів розповів **Дорош Анатолій Гаврилович**, 1935 р. н., житель с. Буші:

«З каменя бушанські майстри спільно з миронівськими «виробляли круглі камені для млинів. У мурах по селі, чи то брак, чи то недоробки. А то як столи не грубі, то то ручне точило. Радіус 50 см. На Причепилівці було точило. Метра вже не мало, сточили. Топорі, ножі точили.

Робили здорові камені для водяних млинів, точила, ворітні стовпи (рис. 41, 42). Який камінь попався, то той і підстроювали.

Везли їх на підводах. Збиралися мужики. Якщо на віз, то перевернут воза легенько на бік, положат (камінь - В. К.) легенько, поставлят на колеса тай

Рис. 41. Стовпи-обереги біля хвіртки, с. Буша

Рис. 42. Придивус А.Я. з внучкою на кам'яній лаві під муром власної садиби, с. Слобода-Бушанська

визут, а якщо зимою - то на сани. Спеціального транспорту не було. Я не пам'ятаю. Камінь рвали в камінному кар'єрі (гірні).

Корита для напування корів (рис. 43), курей видовбували навіть і самі хазяї. Знайшов плитку (камінь потрібного розміру - В. К.), тай зробив шпунт у кузні, яке жилізко попало. Молоточком, молоточком...» [9].

Пірняк Олександр Миколайович, 1930 р. н., житель с Дорошівка згадав про інших майстрів та їх роботу:

«Мій дід - Пірняк Прокіп Арсенійович (1870—1939) - вибивав плитки і зробив з них обору для худоби. О! Великі плитки вибивав. Обклав ними обору спеціально. Вже як почалась культурна революція, то осьо від магазину нашого туда до клубу ставили плитки. А дорога була така розбита, ґрунтова. Тай ставили тротуар. Приїхали тай кажут: «Ну, шо ж, Прокіп Арсенійович, давайте, каже, плиток трохи на обладнання тротуару». Ну, шо ж він не дасть?! Тато (син Прокопа - В. К.) був комсомольцем. Тай забрали. Вистелили. І до цього часу ці плитки ше є, як іти на Дорошівку, коло клубу аж до повороту. Дід також бив каміння на будівництво. Побудував з нього таку стодолу, шо як розбирали, то ці, наші нові, мулярі били по куску. Як вони (дід - В. К.) висадовали там на таку висоту, я собі не уявляю. Розібрали на фундамент під нову хату.

Мельник Арсеній (бл. 1906/7 р. н.) та Мельник Андрій (бл. 1906/7 р. н.) укладали «бурковку» (шосе - В. К.). Пірняк Микола Прокопович (1907-1986) також бив каміння, а його син

Дмитро Миколайович (1939 р. н.) нарвав каміння на І пленер скульпторів у 1986 році (15-20 штук каменів на скульптури). Пірняк Леонід Семенович (бл. 1919—60-ті рр.) та Войтенко Кость Васильович (бл. 1904-70-ті рр.) також били каміння. З крейди (опоки) Пірняк М. П. робив комини. Комин його роботи є на хаті Шпотаковської Федори. Зелінський Сергій був пасічником і зробив собі кам'яного вулика.

При мої пам'яті корита вже не робили. У нас рвали камені до млина. Розказував це Питро Олійник. Вони били тожи до млина камінь жорновий міленький. Робили жорна і на питльовий млин. Від зернистості піщаника залежав сорт муки. В тому млині було два камені, потом один лишився. Вони однаковісінські кладут. Той спідній іде 35 см товщини, а верхній, цей шо крути на веретені - 45 см, а діаметр до 1 м. Малий зазор між каменями -мука, більший - крупа. Но добри мололи. А типер вже при созі виливали з цементу і крупного піску жорнові камені. Недобрі були. Той пісок з них у муку попадав, а потім і в хліб.

Каміння рвали на Буші, до Миронівки. Спочатку іде розкривка пласта. Розкрили, подивились - як, шо, куди? Тоді підготовляються і рвут. Для того щоб рвати лаву, потрібні такі інструменти: довбня залізна (молот 5-6 кг вагою - В. К.), кияня, клини, та 2-3 ломи. Щоб вирвати брилу, треба знати, де задовбати ті клини. Назначали місця там, де треба довбати. Довбают киянями такими. Це такий загострений на два кінці молоток. То вони довбают дирки, а тоді є такі тонкі плішки залізні. Бо як покласти сам клин, то не, а

Рис. 43. Корито кам'яне в експозиції «Каменетесний промисел» ДКЗ «Буша»

так вони підставляють тай тоді забивають цей клин. Тоді б'ють, б'ють, б'ють і доки не лопне лава. Відірвану брилу виймали ломами. Брали 2-3 лома, відважували і скачували її в долину. Потім брали її на віз. Як треба, то знімали ті драбини (полудрабки), ставили доски, вантажили і везли. Возили тільки літом. Зимом не били і не возили. Бо зимом камінь замерзає. Тільки з ранньої весни возили. В нас повибивали ті каміння. Оце біля хати вибито на моїй пам'яті. Навіть тугого, де кирниця, вибили за моєї пам'яті. І ті горби витягували, насипали. Це було до війни. Після війни вже не було. Там не рвали, бо були вже хати. На жорна і це все то було давніше. Я цього не пам'ятаю і не знаю. З Буші свої виробу возили в різні кінці країни» [6].

Багато років рвав каміння в кар'єрі **Пірняк Дмитро Миколайович**, 1939 р. н., житель с. Дорошівки. Він поділився спогадами про роки роботи, а також про старих майстрів:

«Інструменти для биття каміння в кар'єрі: клини великі і малі, кияня, довбня (великий молот), листви (сталісті пластини, які виготовляли зі старих лопат).

Спочатку в кар'єрі знімали до лави верхній шар породи - дрібне каміння, яке називали рінь. Міряли, скільки треба відірвати лави. По відведеній лінії видовбувались лунки (ямки - В. К.), на відстані 10 см одна від одної. Відстань між лунками залежала від ширини і товщини скелі. Потім підбивали клинці, попередньо вставивши листви в ямки. Для швидшого розколювання скали, збоку, в районі ямок підкладали клин. Таким чином скала рубалась швидко. Кололи велику плиту (2-4 м),

потім її перевертали і кололи. Колись діди великі плити котили накатом.

Ходив я з татом колоти каміння, закінчивши 8 класів, ще в 54 році ходив. В 55-му ще ходив, до армії, після армії. Шоферські курси закінчив у 57-му році. І залишився в колгоспі до 60-го. В 60-му поїхав на цілину, на весняну сівбу, до листопада місяця. Приїхав і знов у колгосп, аж до пенсії. Всі роки в колгоспі бив каміння, за виключенням жнив.

Шашка - підквадратної форми камені, приблизно однакового розміру, які йшли на вимошування доріг, а бутовий камінь - на будівництво в колгоспі та людям. Хати в селі будували з каміння, крейди (грейди) та глини.

У 86-му році бив каміння на Перший пленер скульпторів. За 3—4 роки заготовив 78 штук каменів.

Як бити по тракторії піщаникову плиту фаною, то плита колеться. Фана - нижня гостра частина великого молота, а верхня плоска частина називається чоло. Вапняк же кришиться.

Дикарі - камінь безслоний білий, і не вапняк, і не крейда. Він залягає поверх землі брилами. В них зовсім друга структура. І він іде лише на бут - будівельне каміння. Якщо спеціаліст розуміє справу, то зроби камінь плоским, щоб мурувати, а як не вміє, то зроби «вареники».

У 40-50-х рр. ХХ ст. били каміння в кар'єрі на будівництво Слободо-Бушанської ГЕС: батько й син Пірняки, Мислінський Петро, Барібан Олександр, Лідіньов, Мельник Андрій, Мельник Арсеній, Пірняк Леонід, Пірняк Михайло Карпович, Войнаровський Гавриїл Петрович, Здановський, Бобецький Олександр, Задорожний Леонід.

Іншою складною і водночас відповідальною роботою, яку виконували місцеві каменярі, було мощіння доріг. Цю роботу справно виконували Мельник Арсеній та Мельник Андрій. Коліна пообв'язують ватниками і на колінах в 6 ранку вже ставлять.

Дорогу спочатку планували (вирівнювали -В. К), потім сипали пісок, розгортали його, накидали шашки і вже тоді мостили. Подушка з піску мала товщину 15-20 см. Спочатку великими каменями викладали борти - край дороги. Між ними рядами викладали каміння. Між собою ряди в'язали: попередні два камені перекривали одним посередині, але вже з наступного ряду. Вимостили дорогу шашкою і зверху засипали знову піском. Потім дерев'яними трамбовками прибивали

каміння «щоб сіло». Ззовні бортів насипали землю, «робили підсипку», яку також щільно трамбували, утворюючи таким чином земляну подушку.

За млином, на Буші, скали були 5-6 м висоти. То їх розкривали і били аж до самої підшови. Товщина пласта до 10 м. У землі легше б'ється, береться і ділиться. Зверху береться тяжко, бо запечено. То вигризали ті всі каміння.

Будували також мости. Спочатку відводили воду, копали котлован, ложили арматуру, заливали бетон до рівня землі і вже на штирах будували бики - основу, а вже потім перекривали.

Коли не було моста через р. Мурафу, то з Доро-шівки в Бушу підводи їхали вбрід, а людей перевозили човном. А як була велика вода, то їхали аж на Петрушівську греблю» [14].

Один з небагатьох сучасних каменотесів - скульптор **Пірняк Микола Олександрович**, 1977 р. н., та його помічник - **Мельник Анатолій Володимирович**, 1959 р. н., розповіли про минуле каменотесного промислу Буші та про їхню роботу сьогодні:

«На перший і другий пленери камінь брали з нашого кар'єру. Дід Митька виривав цей камінь. Він теж підходить, але в нього, як і в камінні з Ямполя і Порогів, попадаються такі прожилки, що дуже важко обробляються. Ми кажемо на них «метеорити». Мені здається, що це метеорити, тому що там металічні вкраплення. Шпунт попадає на них і все - затуплюється. Треба з ним працювати побідитовими інструментами.

Зараз, в основному, привозять камінь з Порогів, Ямполя чи з Русави. Він м'якший, красивіша у нього фактура - розводи жовті йдуть, вони різні бувають. Камінь є жорновик, він зернистий, а є простий - пісковик. На жорновнику шпунти «сідають» (затуплюються) тільки так. їх потрібно гартувати в болоті (розчині глини). Нагрівали в горні і гартували.

На території Буші, Слободи-Бушанської, Мер-винців, Яруги, Гомулівки, Бабчинців є кар'єри. Тут, в основному, займались виготовленням жорен, які відправляли навіть на експорт.

В Ярузі був ще один дід (66 років мав), який робив, але надихався пилюки і всьо... Ця пиль не відкашлюється, а осідає і все...

Всі дороги тут мощені піщаниковими шашками. На колінах дядьки отак в рядочок по 6-7 чоловік ставали і мостили дороги.

Заготівля каміння в кар'єрі - виривання плити. Вскривали верхній шар - пересип. Доставали лаву.

Рис. 44. Інструменти каменяра: шпунти (6 шт.), шкарпелі (5 шт.), молоточок, бучарда – велика і мала, «насека»

Дивились, щоб нормальний камінь був. Заміряли потрібний розмір. Робили такі потаї в скалі, 6-7 см клин від клина, густенько. Ямку (потаї) вибивають шпунтами. Зараз це робиться набагато простіше. Насвердлюють бурами, засипають порошок туди і заливають водичкою. Порошок розбухає і рве лаву. Так проробляють з усіх боків. Спочатку відкривають кусок лави, а потім вона колеться на потрібні шматки. Відірвали лаву. Лава стоїть, а потім знизу клина забили і підривають знизу. А вже блок потім розривається на куски, які потрібні. Інколи бувало, що рве в іншу сторону. Дивилися, які слої. Камінь має слої. Враховували слоїстість каменю. Ось бачать, на цьому камені вже слой пішов. Це вже тріщина пішла. Другий слой. Воно якби на роботу не впливає та тріщина. Виріб буде стояти тисячу років. Саме головне - не бити по ній (тріщині -В. К.) кувалдою і все.

Спочатку іде обробка поверхні. Для цього рівняється одна площина - лицьова сторона. Вона має бути рівенька. А потім від неї вже угольничком, лінійками заміряємо-розміряємо, щоб рівно було.

Ось, наприклад, з цієї брили треба зробити рівну. Розміряєм її по мінімуму. Протягнули лінію. Прорізали звідти і звідти, так як ленти зробили. Раніше їх робили шкарпелью - збивали. Типер назначили, шкарпелью зробили лінію, а потом потихенько шпунтом знімаєм цей верх.

Загалом, для роботи з каменем потрібен набір спеціальних інструментів: молоток, шпунт, косинці, шкарпелья, бучарда мала і велика (рис. 44). У дідів інструмент був цей самий. Просто, зараз набагато простіше, бо є інструмент побідитовий

Рис. 45. Вирівнювання сторін майбутнього виробу

Рис. 46. Орнаментована частина пам'ятника у завершеному вигляді

(з победітовими напайками). їх роблять на заводі в Одесі. Крім того, нині є «болгарки», і «шліфмашини». Вони в разів 5-6 пришвидшують роботу. Раніше, як тільки починав працювати, то таких інструментів не було, і все робили старим дідівським способом - вручну: шпунтами і шкарпелями.

На перший оберт прийшли скульптори, які працювали з глиною, гіпсом, бронзою і мали поняття, що таке скульптура. Але ніхто не працював з каменем. Почали обробляти його. Замовили шпунти. Взяли просто метал (кругляк), наточили на токарному станкові. Тай, як цвяхи, поробили. То вони в перші три дні перетовкли собі пальці. Ну шо? Ставиш його в камінь, б'єш його, а він просто, як цвях, залазе і все. То потім привезли оце з Порогів Бугая Андрія. Він побачив це все діло, посміявся, забрав увесь той інструмент, поїхав у кузню, зробив нормальні інструменти, і вже тоді працювали.

Інструменти: шпунти, шкарпелі, бучарди, молоточок, насека.

Беремо лінійку, рисувалочку (алюмінієва проволочка, бо олівці швидко стираються) і проводимо лінії.

Спочатку рівняємо площину. Прикладаємо лінійку. Для початку обрізаємо одну сторону рівно. Потім беремо угольнічок, ставим сюди, а з другої сторони теж прикладаємо лінійку. І я уже, як ми кажемо, «стріляю», щоб ці сторони збігались. Просто дивлюсь. Ага! Однакова відстань. Подивився. Сходиться. Помічник тримає. Подивився - співпадає ця сторона і ця. Тоді відкреслюємо лінію і знов

прорізаємо або шкарпелью прорубуємо. Таким чином, дві паралелі в нас є. Потім від них вже робляться бокові сторони. Просто приклав лінійку і відрізає. Кути рівняються потім. Вирівнюємо площину і вже від неї міряємо потрібну нам товщину майбутнього виробу. Наприклад - 15 см. З усіх сторін відміряємо по 15 см. Рівняємо протилежну сторону. І потім, вже коли вони рівні, чи під конусом, чи які треба зробити, малюється виріб, який треба зробити, чи хрест, чи будь-що - малюється, обрізається, і далі пішов вже другий етап виготовлення виробу.

По вирівняній поверхні проходимо шпунтом. Полується своєрідна фактура поверхні виробу. Потім беремо бучарду і бучардою проходимо, один в один, і полується рівна поверхня. Віником змели, і можна шліфувати. Так раніше ми робили: пробучардили і брали круглий наждачний камінь, болгарок ще не було, і тим каменем затирали. Типер це все робить болгарка - ріже і шліфує. А шкарпелью доробляли оці куточки і кантики. Після болгарки доробляємо вручну шкарпелью (рис. 45, 46).

Сьогодні майстер-каменотес працює в окулярах. Колись їх не було: очі жмурили, але осколки каміння попадали все рівно в очі, і багато майстрів залишилися сліпими. Я вже 5 чи 6 разів був у лікарні - витягали з ока камінці. Крім окулярів, нинішні майстри працюють ще й в респіраторах. Пил, який потрапляє в легені каменотеса, з організму не виводиться, а осідає там, спричиняючи різні захворювання» [15].

Бушанські майстри виготовляли намогильні пам'ятники (хрести), ворітні (оберегові) стовпи, жорнові камені, корита, а також мостили дороги. Сучасні майстри виготовляють намогильні пам'ятники та скульптури. Нині в Буші цим промислом займається лише родина Пірняків - Олександр Олександрович та його сини Микола і Віталій. Крім них, у Ямпільському районі працює ще кілька майстрів. Серед них - Бугай Андрій з Порогів. Він працює з каменем уже майже півстоліття.

Ковальство

Ковалі - шановані майстри у кожному селі. Хоча їх було небагато, але без них не обходилися в жодному селі. Про дорошівських ковалів розповів Пірняк Олександр Миколайович:

«Ковалями в Дорошівці були три брати Мис-лінські - Самуїл, Андрій, Іван. До старості в кузні працював Сокиран Тимофій. Наконечний Іван, крім ковальської справи, був добрим музикантом. Пірняк Микола мав свою кузню, розміром 6х4 м. Розміщувалася вона коло хати. Він там робив. У Мислінського Андрія також була своя кузня, а в ній: наковальня, кліщі, молотки, метал. Плуги ремонтували, лемеші.

Дорошівські ковалі кували коні, колеса натягали, ремонтували сільськогосподарський реманент, виготовляли молотки, серпи, коцюби, завіси, лопати, сапи, вила.

У кузні був міх, такий дерев'яний пень, а на пні - куваadlo. На ньому виробляли все що потрібно. Горно було. Вугілля деревесне робили. Там палили і самі робили. Вже як в колгоспі то самі робили, а це вже потом, після війни, було це вугілля, яке «пламенне вугілля», а то значить таке вугілля, пиньки і то все.

І тими міхами дули. В коваля був один помош-нік. В кожного один. Він молотобоець і на міхах. А ні - сам.

Інструменти: наковальня, горно, кліщі, що залізо брати, метал і всьо виробляли. Метал привозили, а то старий ше був, перековували. То вже в 50-х роках привозили, а то так, що найшли - то кували. То було ше до революції. Вони всі навчалися ше до революції. Вони після революції в 30-х рр. вже в колгосп пішли і там працювали добре. Вони добре заробляли. В колгоспі ковалі заробляли по 600-700 трудовнів. Це саме була така професія, яка була сама престижна, бо саме більше заробляли трудовнів. Навіть були у нас

такі випадки перед війною, коли (сільські - В. К.) жінки, так би мовити, виступали проти, щоб їх жінки (жінки ковалів - В. К.) ішли робити в ланці. «А шо ж, каже, він так заробляє!», тобто щоб жінки ковалів не йшли на роботу. Був такий період. Але по 700 трудовнів заробляли. А тоді давали і по 5 і по 6 кг на трудовдень, перед війною. Це було по 3,5 тони пшениці. Це було таке» [6].

Певний час ковалем у колгоспній кузні працював **Гикавчук Афанасій Антонович**, 1931 р. н., житель с Буші. Про це він згадував:

«Ковалі працювали в колгоспній кузні, ремонтували сільськогосподарську техніку. Виготовляли борони, лемеші, підкови, долота. Долота відтягали - штихували.

У кузні було два горна. Горно мурували з каміння. Вугілля використовували привізне (курне та пламінне). Біля горна був міх, який складався з двох половин, з клапаном для повітря. «Дерев'яний полукруг, три круги, шкірою оббиті, з клапаном».

Крім коваля, в кузні працювали молотобоець та помічники. Хто був вільний, той дув міхом, а бувало, що пацани приходили і дули.

Колись сірників не було, то кресала робили. Сталі не було, то тягнули з п'ятки коси, яка зламалась.

«Бере кремень, у попелі вату виминали, з старих куфайок. Мочили сиками (своїми чи худоби), сушили. Кремень клали до вати і тримали. Били кресалом. Іскри на вату. Роздували вату і отримували вогонь.

В войну це робили, а після війни рідко. За окупації всі, а як палити, то до сусіда йшли з совком або горням і позичали жар».

Сапи також робили. Лопат не робили. З старих лопат виготовляли сапи («перепускали на сапи»). Зараз з дисків від сівалок роблять сапи.

«Кирки до каміння робили. Тупорі не робили. Сокири робили. Вуха зі штаби від колеса, а лезо від комбайна з лаби. На обух наварив залізо, а тоді зварив. Штабу до колеса варили в кузні в горні». Топорі фабричні ремонтували в кузні (зварювали).

«Заготовляє всьо, дає сильний вогонь, аж іскри летять, посипає пісочком (шо штукатурат). Залізо розпікают і хутенько кувати. Жилізо зливається до купи і стає як одноцельне».

Клямки до дверей робили, завіси «всілякого розміру». Казали «загни завіси мені», а ще виготовляли «круки для завісів до дверей». Колись їх кували, а тепер зварюють електрозваркою.

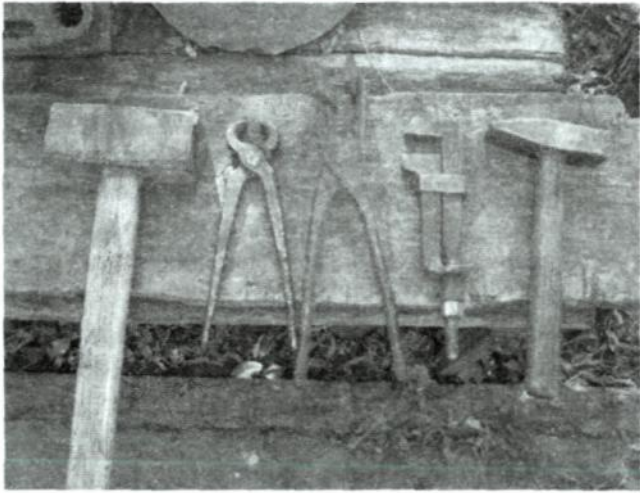

Рис. 47. Ковальські інструменти Гикавчука А.А.

Ще триніжки робили, «шо мама палила на них, тато замовляв їх у кузні». Прадід А.А. Гикавчука -Страхніцький Михась (Михайло) «був такий кузнец, шо до водяного млина зварював вал. Вал був лопнув, і він його зварив. Це дід моєї матері, а мама була з 1906 року».

Ковальські інструменти: молоток більший, молоток менший, молот, кліщі всілякі (напівкруглі, плескати, набік загнуті), зубило ручне, зубило штильове (з ручкою, як молоток), пробої (квадратний і круглий), гладілки (на штильові і напівкруглі), наковальні» (рис. 47) [16].

Ковалі також штихували кияні. Знали добре, яка сталь, вміли гартувати. Якісно робили Мислін-ські та Наконечний Іван [14].

Кували в кузні топори, сокири, колуні. «В мене навіть колун зараз є. То вже пішло, шо більше було заліза. А коваль, якщо він коваль, то він знає, шо зробити. Нагрів, відтягнув лезо, всьо як не може бути, а з полоски залізної, якщо вона мала 3-4 мм, робив вухо і тоді вже на електрозварку приварював лезо. Лезо грубіле, як палець. Обтягнув вухо, приварив, і воно не лопне. З одного куска робили колуні малі, як кирка. Вухо відтягували і пробивали. Для каменеломнів тоже клини і ломи затягували», - так про роботу коваля згадував Дорош А.Г. [9].

Деревообробний промисел

Цей вид промислу один з небагатьох, на виробі якого не зменшується попит. Як правило, з часом змінюється асортимент виробів. Хороших майстрів пам'ятають довго, а їхні вироби бережуть.

Деревообробний промисел включає в себе різні види робіт з деревом: теслярство, столярство, стельмаство, бондарство тощо. Були майстри, що спеціалізувалися лише на одному профілі промислу, але й були майстри-універсали, які могли виготовити будь-який виріб.

Кардаш Роман (бл. 1912-1987) робив меблі. Вони збереглися у дочки - Москаленко Ніни. Зробив здоровий цебер, ємністю близько 3 тонн, для винного цеху в колгоспі. Софки робив. Точив на дерев'яному верстаті необхідні деталі (рис. 48).

Деревообробні інструменти: фуганки, гемб-лівки, молоток, циркуль, оторнік тощо.

«Діаметр бочки потрібно відміряти 9 разів. Коли циркуль за дев'ятим разом повернеться на першу точку вимірювання, то бочка зійдеться. Якщо 9 разів не зміряно, і циркуль не повернувся на першу точку, то бочка не зійдеться. Для нарізання кановок у бочці, для вставляння дна використовували оторнік. Лише нарізавши оторніком канавки, могли вставити дно.

Москалюк Міша робив вози, колеса. Інколи в колгосп привозили готові колеса або ободи. Сам точив колодки до коліс та витісував шпиці. Штаби привозили готові.

Овчарук Феодосій був гарним плотніком (теслею - В. К). Робив всю плотницьку роботу від верха до вікна. Він до ключа міг здати. Як приступає плотнік до хати, то до ключа. Помер старим у 50-х роках» [13].

Іншим майстром був Зелінський Микола Маркович, 1930 р. н. Від нього вчився ремеслу Дорош Анатолій Гаврилович. «Каже, приходь до мене,

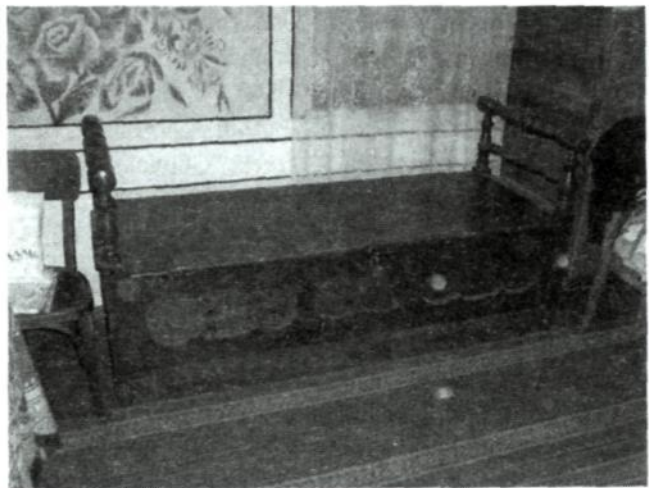

Рис. 48. Софка в хаті Венгер Г.В., с. Дорошівка, перша третина ХХ ст.

я тобі розкреслю, витешу всьо, як не може бути, фуганок, рубанок. Він навіть якесь училище плотницьке кінчав. І він зараз ще живий. В Кримській області живе.

Він теше вікна чи двері, а я довбаю сам собі. І я сам собі зробив необхідні інструменти.

Столярні інструменти: фуганок, рубанок, шершебок (для вікон і дверей); фельцовнік; фігарея (для «тафлів ці шо в двері вставляють»); кальовка (для обналічки коло вікон і дверей, «такі рисочки робила»); голькель (ярочки в плінтусах вибирати); свердла ручні на чопи, на лапки до стільця, до лавки дирку просвердити, їх робили ковалі якого треба діаметру. Для фуганка «железко» тоже робили тут у колгоспній кузні. Також потрібні були ножовки - «кросенкова пилка». Її мотузочком стягували. Я сам робив дерев'яну частину. Були майстри, шо з полотна чи навіть з пружини від паті-фона робили. Напільніком зуби нарізали. Вона ж тоненька. Ставили. Спід натягували. Верхом мотузочок закручували - і до поперечини. Поперечна планка була спеціальна, для піддержки, щоб мотузок не розкручувався» [9].

У Пірняка Прокопа Арсентійовича (1870-1939) було два вози. Одного здав у колгосп, а другого -сховав. Віз був на дерев'яних осях. Ящик воза складався з 2 полудрабків, передка і задка. Було ще 4 люшні і основа, в яку дишель забивали. Колесо складалося з шпиць, штаби, обода, колодки. Ободи варили з дуба, ясена, а потім привозили готові.

Войтенко Фома Сидорович (1901-1994) все вмів робити: хати, верхи, двері, вікна, бочки, діжки, цебри з двома вухами, корито для тіста, маслобойки.

Блажевський Семен (бл. 1895/1900 р. н.) мав кількох учнів. Наконечний Олександр Григорович (1927 р. н.) робив колеса, наставляв штаби. Моска-люк ? Васильович (бл. 1940 р. н.), Гнидюк Семен (бл. 1906/7 р. н.), Караулі Роман робили софи, точені столики, бочки на 35 відер, Хібовський Станіслав (бл. 1902 р. н.) і Захарчук Яків - столярі, Бондар Анатолій Григорович (1936 р. н.) - виготовляв діжки і бочки, Бабій Онисій (бл. 1934 р. н.), Бортняк Володимир Юхимович - бондар, робив бочи, Бортняк Юхим Прокопович (бл. 1909 р. н.) - всі робили вози, колеса, полудрабки (два полудрабки, перед і зад, 4 люшні й основа). Романюк Іван робив іграшки з дерева [6].

Гикавчук Афанасій Антонович більшість столярних інструментів виготовив сам, а деякі при допомозі Іванчишина Михайла. Серед них:

фуганки; фуарея (для виборки тафлів (фільонок) у дверях); отборнік (фельц робити); отборнік для клепок; фігурні отборніки для шалівок; рубанок; інструмент для обробки тафлі (видумав сам); вісняки - великий (давній) і малий (робив сам) [8].

Пташнік С. О. сани сам переробив із старих, залишив лише залізні окови. У лісі знайшов підходячого ясеня і зробив з нього дві санки, а під них прикріпив підлатки (рис. 49).

Віз виготовив по западенській системі: ящик знімається (передок і боки) і на ручиці клали дрова. Також віз може подовжуватись, і на ньому можна возити з лісу дрова і 4-6-метрові балки [17]. Також він виготовив візка на двох колесах.

«Ярмо робили з верби жовтої, з кленя робили, з деревини, яка легко піддається обробітку. Їго славно треба виробити. Шоб поклав на шию, тай шоб воно ни стояло попереk.

Оце шо на шию - вутиця, а то - підгорлиця називаєця. Занізки крайні, а зсередини - снізки, а всьо разом - ярмо.

А то козирки на вутиці, а то знизу вирізали (чашовини - В. К.), шоб на шию гарно лягало, а не ребром стояло. Притика була. Її чіпляли на кола-чик. У колгоспі калачик був жилізний, а вдома колись робили з гордовини (калина гордована -В. К.). З неї плели вужевочки. Кілька вужевочок сплітали в колачик. Налюшники до воза тоже з вужевочок сплітали (брали гордовину або молоду вишню). Калачик чіпляли на вія.

Ярма робили плотніки - Кость Дорош робив. Він всьо робив, навіть прадки.

Веретено я сам робив. Шо їго робити. Грубеньке дерево брали. З одного боку стисав на конус, а з іншого - вирізав головочку, і веретено готове.

Рис. 49. Сани

Ше рала були, але поспалювали. Ішла така довга жердина, до одного кінця якої запрягали волів, а інший кінець скріплений з *палкою*, на кінці якої жилізна лаба накладяна - наралник (наральник - В. К.).

Не кожен господар міг рало зробити. Не всі хазяї однакові. Є такі, що й цвяха не заб'ють» [18].

Кушнірство

«Шкури знімали і на виправку - розтягали, солили і сушили. Коли висохла, розрізали по животі й розправляли.

Брали грис (висівки) з пшениці, заправляли томатною пастою або дріжджами, щоб кисло. На 1 кг закваски додавали 100 грамів солі. Лиш викисло, то накладав збоку міздри шар, і міздра до міздри, і клав у коморі, щоб далі бродило. Кожен день брав шкіру, складав удвоє і вчетверо і пробував, чи вже готова. Якщо міздра легко знімається нігтями, то вже готова. Якщо шерсть на животі лізе, то готова, а якщо на спині - то вже передержали.

Коли шкіра вже готова, її розстеляли на напівкруглій колоді, один кінець закріплювали на цвяхові й виправляли. Виправку робили косою, ззаду наперед (з хвоста до голови), щоб не здирати коріння волосу. Косою знімали міздру. Почистив і ставив у тінь. Підсушував. Коли підсохла, то виминав руками. Не жирував. Але коли намокне кожух і висохне, то буде твердим. Щоб цього не було, то потрібно шкіру дубити. Варили дубову або вербову кору і в ній дубили шкіри кролів, ондатр, нутрій» [17].

Мулярі

Муляр - одна з найнеобхідніших професій, яка була потрібна завжди. У Буші до сьогодні збереглися залишки середньовічних мурованих споруд - Замкова вежа (пам'ятка архітектури) зі склепованими підвалами, фундамент церкви-ротонди, підвали міської ратуші. А в комплексі Скельного храму, під час розкопок, виявили частини мурованих стін середньовічного періоду

Сільські мулярі будували мури, хліви, склепо-вані погребі, хати. Мурувати хати масово почали у 50-х рр. ХХ ст., а до того вони були глиняно-дерев'яно-солом'яними. Склепованими робили карнизи над вікнами і дверима [19]. Для спорудження різних будівель виготовляли кам'яні блоки - «мозаїки». Вони були прості й фігурні.

Рис. 50. Будівництво бані на садибі Гладкого В.М., с. Буша

І сьогодні в пошані є родинні бригади мулярів: Голуб Анатолій Вініамінович, 1939 р. н., з синами - Юрієм, (1977 р. н.), Володимиром (1968 р. н.), Віктором та онуком Анатолієм, а також Протасевич Павло з синами - Олегом, Андрієм, Романом (рис. 50) [20].

Мастильниці

У Буші в 50-70-х рр. працювала група жінок, яка займалась декоруванням зовнішніх поверхонь стін будинків. «На стінах рапавки робили. Спочатку стіни грабали. Робили заміс з половою, вкидали стелю і стіни. Стелю вкидали боцями. Для цього організовували клаку (толоку - В. К.). Висушену поверхню стін і стелі натирали мілким річковим піском, змішаним з глиною та кінськими кізьяками. Пісок для цього сіяли рафами на три сорти - мілкий, середній, крупний. Рафи для піску носили попід хати і продавали. Казали «кому рафи, сита, решета». Декор на зовнішній поверхні стін наносили пальцями. Орнамент у вигляді відбитків різних комбінацій пальців покривав усю площину стіни [19].

Виготовлення щіток з трави

Щітка з трави - необхідна річ для кожної господині. Вона потрібна для побілки стін хати та господарських споруд. Виготовляли їх більшість жінок самостійно. Потрібно лише знайти траву.

Багато років виготовляла щітки для власної потреби Н. Т. Барібан (д. Яковлюк), яка не лише розповіла, а й показала, як її виготовити:

«А це трава на щітки. Казали: «О, ни ходила я, і ни врвала я трави на щітки. Треба трави урвати». А типер такі щітки в магазині. А з рогоди тожи щітки робили.

Но вже й погана ця трава, вже давна. В нас кажут на неї «трава на щітки». Тай усьо. А типер ніхто ни рве. Це я ше з дідом конячкою їдила. Росте вона в посадках під деревами, під дубами, тай під ясинами тай під цими тожи. Тако вона кубельцями росте.

На щітку треба з 16 пучків трави. Зробила 6, а треба ше з 10. Треба два рази обійти і зв'язати вузликом. Тай тоді вже тако. О! Обкрутила, а тут треба зв'язати їго. Треба вкрєпляти. Лиш розділили цю траву, тай склали, скрутили, зв'язали. А потому розвиртати її ці кінці, отак тільки, і тут лиш тоже зв'язали. Тоді цей край - мастити, а це так трава (ручка - В. К.). А той вже кончаєця. От, ни годна витримати, ни стоять руки, нигарна получаєця, ни так зв'язала. Треба було перекинути мотузочок, гай лиш з'язати потому, тай усьо. Це треба сідати, брати їго в куліна і в'язати. А низ тако відрізати і розчисати. Вона має бути гладенька. А потім підрізали. А потім терточка. Зв'язати і розпушити її. Потом об'язуют платком, шоб ни тикла, і білят.

Отака щітка» [1].

Розписи хат

В селі Дорошівці досьогодні збереглися в багатьох хатах настінні розписи, виконані у 60-70-х рр. ХХ ст. різними авторами. Найвідомішою з них була Бабій Агафія (Гася, Гаська). її руками створено неперевершені зразки традиційного настінного розпису, яким ше у першій половині ХХ ст. славилось Поділля. її творчості присвячено матеріали, підготовлені Довганем СО.

Пірняк Станіслав Леонтійович, 1945 р. н., у будинку Тьорло А.О. виконав 3 розписи [12]. На одному зображено натюрморт з фруктами і овочами, на другому - пара оленів на водопої, а на третьому - кошик з квітами (рис. 51-53).

А в будинку Мислінської Євгени Степанівни, 1932 р. н., розписи виконали Пірняк Станіслав Леонтійович, 1945 р. н. та Пірняк Олександр Олександрович, 1953 р. н.

Олійними фарбами на стіні намальовано 3 картини. Перша - «Зустріч». На картині намальовано зустріч дочки господині з хлопцем. Одна з таких зустрічей молодих людей зафіксована на стіні. Друга - «Рибак». Господар садиби - Мислінський Петро Андрійович (1931-1979) дуже любив

ловити рибу вудкою. За улюбленим заняттям зафіксували художники господаря. Третя - натюрморт з фруктами, овочами, пляшкою вина і двома келихами (рис. 54-56) [21].

Художники

До війни жив у Дорошівці художник - Гошов-ський Діоніс. Малював ікони і хореньки. Але любив випити, тай казав: «Дай мені бутилку, тай я намалюю тебе, тай тебе будут цюлювати як святого» [6].

Народними художниками, що залишили помітний слід, стали: Барібан Фома Максимович [20] та Бурлака Степан Федорович, 1940 р. н., який нині проживає у м. Івано-Франківську. В селі є їх роботи [10].

Барібан Ф.М. закінчив лише школу, а маляром був. Працював у сільраді секретарем. Малював у 1950—1970-х рр. [2]. Колекція його робіт зберігається у фондах ДДКЗ «Буша». Серед них роботи: «Добре жити Вам на волі, слухати ласкаві слова. Побували б Ви на фронті, і пережили то, що я», «На річці», «Альонушка», «Біля криниці», «ЮЗЖД. Київська дитяча ст. Піонерська», «Ой, Іване, не жартуй». У домівках жителів села виявили ще дві роботи художника - «Іване, не жартуй» і «Альонушка» (рис. 57к.).

Писанкарство

Писанки до Великодня у Буші також писали. Про це згадують люди старшого покоління:

«Моя теща (свекруха - В. К.) - Захарчук Христина Іванівна (1888-1968) дуже писанки писала. А я ни мала часу ті писанки писати. А вона мала такі кісточки тай писала. А я возьму з кукурузи шматочок того, паличку. О! Тай віск розтоплю, тай вмочу, тай тоді биру ячко, тай чи пишу, чи так собі капанку. Це я так робила.

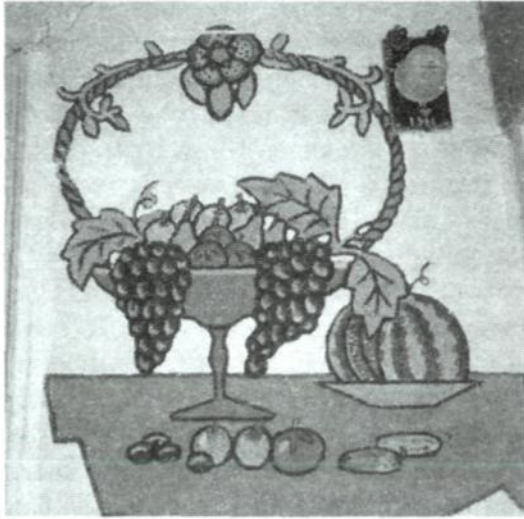
Малювала кружельчатка, а то так собі видумувала. Вона красила і кидала, як хоче, то ше кидає в чорну краску. І так котре поле замалює, чи в чирвону, чи в чорну краску кидала.

На сирих писали, а потом палили в пичі, пикли ції паски, то тоді клали в легеньку пич і так вони пеклися ті писанки.

Писала аж 10 писанок. Давала дітям, до церкви брала.

Писанки писали для краси, більши нічого. На сирових все писали» [2].

Єдиною майстринею молодшого покоління є Собко Інна Володимирівна, 1974 р. к., яка навчи-

51

52

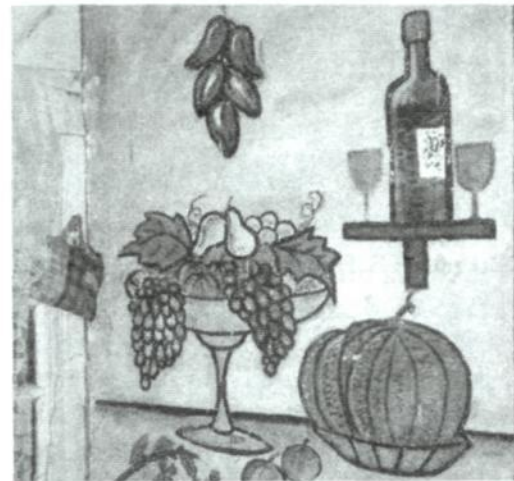
53

54

55

56

Рис. 51–56. Розписи в хатах Тьорло А. О. та Мислінської Є. С. (с. Дорошівка).
Автори робіт Пірняк С. Л., 1945 р. н., і Пірняк О. О., 1953 р. н.

лась писати писанки у 2005 р. (рис. 58к.) Вона пише традиційну подільську писанку, але при цьому використовує трипільські орнаменти та символи з подільських рушників, килимів і підвіконниць [22].

Лялька-мотанка

Виготовленням ляльки-мотанки займаються дві сучасні майстрині Березовська Наталія Петрівна та Деревчук Галина Михайлівна, наукові працівники ДІКЗ «Буша». Вони відтворюють традиційну українську народну іграшку в сучасному її варіанті (рис. 59к., 60к.).

Витинанка

Останніми роками працівниці заповідника І.В. Собко та Н.П. Березовська активно відроджують витинанку, один із видів українського народного мистецтва. Майстрині виконують як традиційну витинанку, так і звертаються до історичної тематики, пов'язаної з обороною Буші, та української міфології (рис. бік., 62).

Рис. 62. Собко І.В. Витинанка «Моя нескорена Буша»

Бджільництво

Бджільництво - традиційний вид допоміжної господарської діяльності українців, відомий здавна. Він мав значне поширення в минулому і нині займає вагоме місце в господарстві подолян.

Пасічник із багаторічним стажем Барібан Семен Леонтіївич, 1927 р. н., згадав про старих пасічників, про давнє бджільництво:

«В тата колись були дуплянки. Зо 20 було. А шо тато тоді знав? Роя зібрати, підрізати зверху мед. Бо мед, обично, зверху підрізав. Такий кривенький різак. Відколупав дно, тай підрізав. Бджоли рояця без кінця. Шо ж ця маленька коробочка (дуплянка - В. К.), а типер сундук великий -20 рамок. Тай то буває, шо казиця і роїця. А так вопше-то не рояця, а то маленькі. Так бувало, шо той рій вийшов, а потім побув трохи, а їму зробилось тісно. Тай знов роя вигнав. То вже парою називаєця. Тай кажут, шо його в темник не приймали, бо колись вулики в темнику були. Тут як я купив хату, то дід один ше тут жив, то в нього темник був. Але типер воно все повалилося. То спеціальний темник. Але в діда трошки було бджіл, то він маленький темник зробив, щоб на зиму заносити. А типер вже ніхто на зиму не заносе. То вони не бояця холоду.

При мінусовій температурі вже ховали рої, а виймали на Теплому Олексі. Такий закон був -Теплого Олексі. Це пасічників якийсь празник. Це вони виставляли. Там у мене був журнал, я не помню, якась приказка була про бджоли. Приказували, як виставляли ті бджоли. Тато мій нічого не казав. Всі виставляли на Теплому Олексі. Це такий день, шо прийшло Теплому Олексі, тай виставляли вулики.

А воно бувало, шо і в січні потепління. І вони раз і облетілися. Для них це корисно, вже як вони облетілися. Вони спорожнялися. Вони ж у вулику не спорожняються. В собі тримають. Якщо якісний корм, то вона видержує до весни, а якщо неякісний корм, то вона не може витримати і поноситься в вулику: пачкає і стінки, і соти, і все, шо там є. Неправильна зимівля в неї.

Пасіку тримаю 47 років. Вуликів у мене 30, а колись було 32. А тепер вони не всі з бджолами. Типер лиш 15, і то віддав доброму хлопцеві» [18].

Пташник Сергій Олександрович, 1962 р. н., з 1978 р. займається бджільництвом. «До цього один рік навчався на пасічника в училищі в с Гуменне Вінницького району. Спочатку працював на колгоспній пасіці: в Дорошівці було 100 сімей, а в Буші - 170. Темник був 10х7 м. Спочатку пасікою завідував Пасіков О.О., а я був помічником. Зима 1988 р. була з сильними морозами, і вся пасіка вимерзла. Мене скоротили. До цього пропрацював пасічником років з 15. Свою пасіку тримаю років зо 5. Спочатку мав 20 вуликів. За дві неділі ще по 20 вуликів роби, і зараз є 100 сімей (рис. 63к., 64).

Рис. 64. Пташнік С.О. на пасіці, с. Буша

Рис. 65. Шевчук Марко Артемович (1875—1955).
Початок 50-х років XX ст.

Пірняк О.М. має близько 60 сімей, Барібан Д.В. - бл. 50-60 сімей, Вдовцов М. Л. - 10-20 сімей. Барібан Семен - старий пасічник, заснував колгоспну пасіку. Темник був у лісі. На Сливках пасічником був Блажевський, робив разом з Семеном Барібаном. Пасічником був і Шевчук М. А. (рис. 65)

В холодні зими, після Михайла, на холодні дні вулики заносили в темник. В ньому вентиляція та більш-менш стабільна температура +5...-5, яка була сприятлива для бджіл. Якщо температура більша +5, бджоли тривожаться, збираються в клубок і менше корму поїдають.

У 2001-році поділив 25 сімей на дві, зробив 50 і заніс їх на зиму в хату, яка будувалась. І там вони зимували. Там шум тихий, а коли шум сильніший, то потрібна вентиляція. Прочинив льоток. Весною починають шуміти і коли тепло, то роблять обліт.

Кормова база для бджіл хороша - 50 га акації по Татарській горі до Держанки. Але останніми роками акація вимерзає, а в цьому році цвила лише 5 днів і згоріла. На акацію треба дощ і тепло, щоб парно, тоді вона виділяє мед. Десь у кінці 80-х рр. чотири рази качав і взяв по бітону меду з вулика. Колгосп спеціально, нижче пасіки, сів за три гектари медоносної рослини - фацелія, яка цвіте майже все літо. Зараз висівають ріпак, гектарів 50-70. Ранні пилконоси - фіалка, ліщина, терен червоний. Згодом цвітуть садки: абрикоси, вишні, яблуні, груші. На початку травня - ріпак. Приблизно з 24 травня, приблизно на протязі двох неділей, до 10 червня цвіте акація, потім - гречка. З початку липня - «шалфей кільчатий» і «синяк».

В кінці липня, в 20-х числах, цвіте соняшник. А то ще є піддержуючі - конюшина, чебрець, глуха кропива.

Все залежить від вологи. «В цьому році засуха. Матки перестали сіяти черв і виганяли трута. А трута вигонять, як правило, у кінці серпня - на початку вересня. Трутні лише запліднюють матку. Молода макта вилуплюється з маточника і через тиждень, приблизно, іде на обліт. І летить на 10 км від пасіки і виділяє рідину, яка приманює трутнів чужих і спарюється у повітрі, десь до - 10 трутнів. Запліднюється один раз. У останнього трутня обриває затикач, повертається до вулика і сіє. Головою матка міряє ячейку. Подивилась, розвертається і у малу бджоляну ячейку ставить бджолу, а у велику ячейку ставить трутня».

Гайсинюк Василь Маркович та Наконечний Михайло були в колгоспі пасічниками, але вдома також тримали свої пасіки.

Сьогодні бджоли хворіють. Пасічники борються з кліщем (кліщ Вароа Якобсоні). У 1978 році кліща ще не було. Привезли його у 80 році з Далекого Сходу. Народився він на великій індійській бджолі. Вона сама зчищала його з себе. Піднімалась високо в небо, різкий перепад температури - і кліщ обсіпався. В нас кроплять бджіл щавелевою кислотою. Але коли кислота попадає на личинки, то вони хворіють на гнилець. Розплід завмирає і гине у ячейках. Сім'я не сильна і не дає взятку. Нині бджіл обробляють біпіном. Обробляють, як правило, восени. Кліщ більше розвивається у трутньовому розпліді, ніж у бджоляному. Можливо, це тому, що виліт трутня через 24, а не 21 день.

Рис. 66. Солом'яні мати для утеплення вулика

Рис. 67. Інструменти пасічника

Для боротьби з кліщем ставлять також будівельні рамки (пусті без вощини). Бджоли самі строять язики з трутовою ячейкою і засівають їх трутнями. Кліщ охотніше відкладає сюди свої яйці, а пасічник відбирає ці рамки з трутнями і разом з ними і старі, і молоді кліщі. Це називається біологічним способом боротьби з кліщем.

За літо в сім'ї бджоли відстроюють 5 таких рамок, а на осінь їх заливають медом і їх вирізають. Коли такого меду багато, то його ховають у погріб на вішаки і весною ним підготовують слабі сім'ї.

При потребі, на зиму вулики утеплювали матами (рис. 66). Для в'язання мат використовували спеціальний станок. Він мав вигляд стільчика, двох дерев'яних рам, прикріплених до нього (одна рама була на завісах) та важіля (ричага), яким стискали рогозу. Важіль кріпився до спеціальної рейки з отворами і його при потребі переставляли.

Між рам накладали рогозу, очерет або житню солому. Рами з боків стискали на три заціпки. Вставляли «ричаг» і тиснули ним рогозу зверху. Притиснувши скільки потрібно, під ричагом вставляли металеві пальці. «Ричаг» виймали і спеціальною голкою перев'язували перший ряд мати. В'язали мотузкою у 4 місцях. Після цього процес повторювався, аж поки не зв'яжуть мату потрібного розміру. Краї мати обрізали косою з двох боків. Мати є бокові і верхні. Нині їх використовують мало, бо зими теплі.

В холодні зими вулики зберігали в спеціальних приміщеннях - темниках. Взимку, у вуликах, бджоли збираються в клубки. У піврамках вони краще зимують і відходів матки не буває. На зиму потрібно залишати 15-20 кг меду на сім'ю.

Знайшов рій у дуплі вербовому в лісі. Б'ю шаблі на вербу. Зарізаю зверху і знизу, виважую. Сам у сітці - і димаром в дюру, бо рій тільки сів. Вирізає щільники і поставив у ящик. Ящик прив'язав коло дупла. Димом у дупло. Матка перейшла, і всі бджоли пішли у ящик. Привезли дідові, і він посадив їх у вулик.

Є різні породи бджіл. Найпоширеніша - українська степова. Вона помішана з іншими: карпа-тянкою (з Карпат), сірою кавказкою (з Кавказу) та середньоруською (вона тонка, чорна, зла). Якщо на бджолі є жовті полоси, то то є вже помісь.

Крім меду, бджоли давали також віск. З 1 рамки - 100 грам воску. 70 грамів - одна вошина. Бджоли відтягували на вошині ячейки. Це ще 70 грам. З 140 грам відбирається лише 100. У мерві залишається ще 40 грам воску. Мерву приймають на заготівельному пункті. Її ще перероблять і віск використають у промисловості.

Якщо сот хороший, то він світиться. Його ще використовують, а як темний - то на перетопку.

Прополіс використовували для лікування. З нього виготовляють мазь. Для неї брали прополіс та 94 % спирт.

Інструменти пасічника: димар. Його палять сухим гноем (ліпаками). Трухлячиння з дерева згорає швидко. Крім того, були'стамески та ніж пасічний (рис. 67) [17].

Отже, вищеописані ремесла, промисли та окремі види допоміжної господарської діяльності жителів сіл Бушанської сільської ради є характерними для Подністровської частини Поділля. Саме тут поряд з традиційними українськими ремеслами: ткацтвом, вишивкою, в'язанням сіток

(мереживом), кушнірством, ковальством, розвинулось каменотесне ремесло, яке переросло в промисел. Вироби бушанських каменотесів у минулому мали значне поширення в Україні, а сучасна колекція кам'яної скульптури в ДКЗ «Буша» є своєрідною візиткою села. Також тут склався цілий ряд занять, пов'язаних з будівництвом і оздобленням житла та господарських споруд: видобуток каміння та інших будівельних матеріалів, створились династії мулярів та мастильниць, працювали майстри декоративного розпису інтер'єрів

будинків. Ткацтво та вишивка, маючи свою самобутню основу, розвивалися в традиціях, притаманних українсько-молдовському порубіжжю.

Ми можемо також говорити про відродження окремих видів ремесел, таких, як вишивка, каменотесний промисел, писанкарство, лялька-мотанка, витинанка, але в сучасних їх варіантах.

Про значне поширення різних ремесел, промислів та окремих господарських занять свідчить нижче наведений перелік народних майстрів та пасічників, який складається з понад 200 прізвищ.

Народні майстри

Бабій Агафія (Гаська) Лукіянівна (бл. 1926/7—60-ті рр.) - *розписувала хати*, с. Дорошівка [20].

Бабій Василь - коваль, с. Буша [19; 14].

Бабій Онисій (бл. 1934 р. н.) - *стельмах* [6].

Балтовська Ганна - килимарниця [20].

Барібан Василь Володимирович - бив каміння у кар'єрі [19].

Барібан Володимир Володимирович - бив каміння у кар'єрі [19].

Барібан Леонід Іванович - столяр, с. Буша [20].

Барібан Мотрина Фомівна (1889-1985) - *ткаля*, с. Буша [9].

Барібан Петро - бив каміння у кар'єрі [19].

Барібан Серафима - кравчиня, с. Буша [19].

Барібан Фома Максимович - художник, с. Буша [20].

Березовська (д. Радецька) Наталя Петрівна, 20. 07. 1981 р. н. - *виготовляє ляльку-мотанку та витинанку*, с. Буша, народилася в м. Харкові. **Блажевський**

Семен (бл. 1895/1900 р. н.) - *столяр, стельмах* [6]. **Бобецька**

Євгена - кравчиня, кухарка, с. Буша [19]. **Бобецька Надія - кравчиня**, с. Буша [19].

Бобецький Михайло - бондар, стельмах (виготовляв бочки, колеса, вози), с. Дорошівка [23].

Бобровський Королько - коваль, с. Слобода-Бушанська [7]. **Бондар Анатолій Григорович** (1936 р. н.) - *бондар, стельмах* [19; 6]. **Бондар Зіна - ткаля**, с. Дорошівка. Виготовляла валовляне полотно, ткала бавовняні рушники з нитки

№10 [13]. **Бондар Євгена - ткаля, килимарниця, коровайниця, кухарка, мастильниця**, с. Буша [19; 20]. **Бондар Микита - бив каміння у кар'єрі** [13]. **Бондар Михайло - муляр** [20]. **Бондар Міша - бив каміння у кар'єрі** [13]. **Борецька Євгена Амбросіївна - ткаля**, с. Буша [2].

Бортняк Василь (бл. 1900-1980) - *тесля, столяр, бондар, кушнір*, с. Буша [17]. **Бортняк**

Володимир Юхтимович - бондар, столяр, с. Буша [6; 20]. **Бортняк Зося - мастильниця**, с. Буша [19]. **Бортняк Любов Аркадіївна**, 1929 р. н. - *ткаля* с. Буша [19]. **Бортняк Югенька - ткаля**, с. Буша [17]. **Бортняк Юхим Прокопович** (бл. 1909 р. н.) - *стельмах* [6]. **Бурдейний Данило - вибив жолоб до криниці** [13]. **Бурлака Сергій Петрович - теся**, с. Слобода Бушанська [7].

Бурлака Софія Поліянівна (пр. 1940-2006) - *ткаля*, с. Буша [2]. **Бурлака Степан Федорович**, 1940 р. н. - *художник*, нині проживає у м. Івано-Франківську [7].

Бурлака (д. Мельник) Федора Матвіївна (пр. 1892-1972) - *ткаля, килимарниця*, с. Слобода-Бушанська [7]. **Войтенко Іван - бондар, тесля**, внук Войтенко Ф. С [13]. **Войтенко Кость Васильович** (бл. 1904—70-ті рр.) - *бив каміння* [6]. **Войтенко Михайло - коваль**, с. Дорошівка [16]. **Войтенко Ніна Кузьмівна** (бл. 1910 р. н.) - *ткаля*, с. Дорошівка [6]. **Войтенко Поліна Захарівна** (дочка Войтенко Н. К.) (1930 р. н.) - *ткаля*, с. Дорошівка [6]. **Войтенко Фома Сидорович (1901-1994) - бондар, тесля**, дід Войтенко І. [61; 3]. **Гайсинюк Василь Маркович - пасічник**, с. Буша [17]. **Гикавчук (д. Страхіцька) Олена Оникова** (1905-1989) - *ткаля*. Ткала полотно, рушники, веретки, пілки в смужку, с. Буша [16]. **Гикавчук Афанасій Антонович, 1931 р. н. - коваль**, с. Буша [20]. **Гладка Валентина Миколаївна - кухарка, коровайниця**, с. Буша. **Гладка Ніна Пуліянівна - кухарка, мастильниця**, с. Буша. **Гладка Тамара - мастильниця**, с. Буша [19]. **Гнидюк Семен** (бл. 1906/7 р. н.), - *столяр, стельмах* [6]. **Гнидюк Сергій - бив каміння у кар'єрі** [13]. **Гнидюк Сергій - муляр**, с. Дорошівка. **Голуб Анатолій Вініамінович, 1939 р. н., з синами - Юрієм, (1977 р. н.), Володимиром** (1968 р. н.), **Віктором та онуком Анатолієм - мулярі**, с. Буша [20]. *
Гончарук Голасій Захарович (1910)-муляр, с. Буша. **Гончарук Маруся - вишивальниця, вчителька** [2]. **Гошовська Леся** (бл. 1909 - 70-ті рр.) - *ткаля*, с. Дорошівка. **Гошовський Діоніс** (помер до війни) - *малював ікони іхореньки*, с. Дорошівка [6]. **Гошовський Олексій Семенович - пасічник**, с. Дорошівка [20]. **Гулеша (д. Пташнік) Клавдія Фадєєвна (1919-1979) - кравчиня**, с. Буша [19]. **Данилець Зінаїда - ткаля**, хутір Держанка (Сливки) [24]. **Данилюк Леся - ткаля**, с. Буша. **Данилюк Надія - ткаля**, с. Буша [2]. **Данилюк Олесь Мілєнтіївна - ткаля, коровайниця, кухарка**, с. Буша [19]. **Дембовська ткаля (забирала) килими**, с. Буша [6]. **Деменчук Ксеня - ткаля**, с. Буша [3]. **Деревчук (д. Рурак) Галина Михайлівна, 8. 08. 1966 р. н. - виготовляє ляльку-мотанку**, с. Буша, народилась в с Ішкальові Фалештського району, Республіка Молдова. **Дорош Анатолій Гаврилович - столяр**, с. Буша [9]. **Друм Мотрина** (бл. 1895-197?) - *ткаля*, с. Буша [3]. **Зайончковський Іван - тесля**, с. Слобода-Бушанська [7]. **Захарчук Василь - бондар**, с. Буша [19]. **Захарчук (д. Гончарук) Ганна Захарівна, 22. 12. 1918 р. н., -ткаля**, с. Буша. **Захарук Євдокія Федорівна (1901-1987) - ткаля**, с. Буша [2]. **Захарчук Ігор Михайлович - швець**, с. Буша [19]. **Захарчук Килина Яківна** (бл. 1882-кінець 60-х рр. ХХ ст.) - *ткаля*, с. Буша [3]. **Захарчук Любов Сафронівна - кравчиня**, с. Буша [19]. **Захарчук Марія Андріївна (1915-1.02.2002) - ткаля**, с. Дорошівка [22; 25]. **Захарчук Милиян Якович - вибивав жолоби**, с. Буша [3]. **Захарчук Ніна Фадєєвна, (1918-2001) - ткаля, кравчиня, мастильниця**, с. Буша [19]. **Захарчук Христина Іванівна (1888-1968) - писанкарка**, свекруха Захарчук Г. З., с. Буша [2]. **Захарчук Яків - столяр, стельмах** [6]. **Зелінська Ласовета Іванівна** (бл. 1912-199) - *ткаля*, с. Буша. **Зелінська Мотрина Степанівна (1910-2001) -ткаля**, с. Буша. [3]. **Зелінська Софія Пуліянівна** (сестра Гладкої Ніни Пуліянівни) -*мастильниця*, с. Буша [19].

Зелінський Микола Маркович, 1930 р. н. - *тесля*, с. Буша, нині проживає у Криму [17].
 Зелінський Сергій - *шорник, пасічник, каменотес*, с. Буша [8].
 Іванов Олександр Антонович - *коваль*, с. Буша [16; 19].
 Іванчишин Михайло - *тесля, працював на пилорамі*, с. Буша [16; 19].
 ївкун (д. Гончарук) Марія Леонтіївна (1883-1968) - *ткаля, килимарниця*, мати Захарчук Г. З., с. Буша [2]. Карауш Роман (бл. 1912-1975) - *столяр, бондар* [13]. Клібановська Марія - *ткаля*, с. Буша [19]. Клебановська Софія - *вишивальниця* [20]. Козакевич Марина (бл. 1901-1976) - *вишивальниця*, с. Буша [2]. Козенятко Антоніна Яківна - *ткаля*, с. Буша [3].
 Кравчук Христина Фотівна (1920-2005) - *вишивальниця, вчителька, керівник гуртка*, с. Буша [11].
 Крижевська Ганна Миколаївна (1941-2006) - *ткаля*, с. Дорошівка. [13]. Крижевська (Шрняк) Ганна Миколаївна (1938-2006) - *вишивальниця*, с. Дорошівка [20]. Крижевська Ганна Никифорівна (бл. 1912-1996) - *ткаля*, с. Дорошівка [3]. Крижевська Палагія Павлівна (1905-1976) - *ткаля килими*, с. Буша. Ларіонова Васирина Климівна - *ткаля*, с. Буша [3; 6]. Лисецька Євгена Пахомівна, 1929 р. н., - *ткаля*, с. Буша [3].
 Лихоштан Ганна Арівонівна, (1904-1972) - *вишивальниця, ткаля*, с. Дорошівка [21]. Лубковська Євгенія Максимівна (1926-1997) - *ткаля*, с. Буша [3]. Маєвська (д. Яковлюк) Федора Парфенівна - *ткаля*, хутір Держанка (Сливки) (дочка Скорич Ірини, сестра Яковлюк Лікери Парфенівни, тітка Яковлюк (ч. Барібан) Надії Тимофіївни) [1].
 Мальчик Михайло Микитович - *коваль*, с. Дорошівка [6; 14]. Мельник Андрій (бл. 1906/7 р. н.) - *укладав «бурковку»*. Мельник Арсеній (бл. 1906/7 р. н.) - *укладав «бурковку»* [6].
 Мельник (д. Сальчук) Валентина Олександрівна, 1961 р. н. - *вишивальниця*, с. Буша [19].
 Мельник (д. Крижевська) Лідія Карпівна, 1935 р. н. - *ткаля*, с. Дорошівка [20; 23].
 Мельник Лікерія Захарівна *ткаля*, с. Буша [3]. Мельник Петро (помер у 50-х рр.) - *коваль*, с. Дорошівка [16]. Мержієвська Докія (1904-1998) - *ткаля*, с. Дорошівка.
 Мержієвська (д. Стратійчук) Софія Кирилівна - *ткаля*, с. Дорошівка [13]. Мержієвський Олександр - *килимар* [20].
 Мержієвський Олександр Семенович (1896-1971) - *бив каміння у кар'єрі* [13]. Мислінська Афія Прокопівна (бл. 1903 - 60-70-ті рр.) - *ткаля*, с. Дорошівка [6]. Мислінська (д. Лихоштан) Євгена Степанівна, 1932 р. н. - *вишивальниця, ткаля*, с. Дорошівка [21]. Мислінський Андрій Нікіфорович (бл. 1900-1937), - *коваль*, с. Дорошівка [6]. Мислінський Іван Нікіфорович (бл. 1901/2-1970). - *коваль*, с. Дорошівка. Мислінський Самуїл Нікіфорович (бл. 1890-1960) - *коваль*, с. Дорошівка [6; 14].
 Москалюк Михайло Васильович (бл. 1940 р. н.) - *столяр, стельмах*, с. Буша [6; 13; 19]. Москалюк Сергій Максимович - *пасічник*, с. Буша [20].
 Наконечний Іван Григорович 1924 р. н. - *коваль, музикант*, с. Дорошівка [6; 14; 20].
 Наконечний Михайло - *пасічник* [17].
 Наконечний Олександр Григорович (1927 р. н.) - *стельмах, бондар* [6; 20].
 Овчарук Феодосій (помер старим у 50-х рр.) - *тесля*, с. Буша [9]. Олійник Євгеня Максимівна (1910-1978/9) - *ткаля*, с. Буша [3]. Олійник Марфа Герасівна (1910-1994) - *ткаля* [25]. Олійник Петро - *тесля, працював на пилорамі*, с. Буша [16; 19]. Ошовська Любов Карпівна, 1941 р. н., - *ткаля*, с. Буша [3]. Ошовська Розалія Людвіківна (1898-198) - *ткаля*, с. Буша [3; 6].
 Шрняк Віктор - *коваль*, с. Дорошівка [16]. Шрняк Віталій Олександрович, 1980 р. н. - *скульптор*, с. Буша.

Джерела

1. Запис автора 7 жовтня 2007 р. від Яковлюк (ч. Барібан) Надії Тимофіївни, 1931 р. н., жительки с. Буша.
2. Запис автора 10 жовтня 2007 р. від Захарчук (д. Гончарук) Ганни Захарівни, 1918 р. н., жительки с. Буша.
3. Запис автора 10 жовтня 2007 р. від Лисецької Євгени Пахомівни, 1929 р. н., та Ошовської Любові Карпівни, 1941 р. н., жителів с. Буша.
4. Запис автора 6 жовтня 2007 р. від Лисецької Євгени Пахомівни, 1929 р. н. та Ошовської Любові Карпівни, 1941 р. н., жителів с. Буша.
5. Запис автора 7 жовтня 2007 р. від Стерніцької (д. Хібовська) Галини Антонівни, 1940 р. н., жительки с. Дорошівка.
6. Запис автора 10 жовтня 2007 р. від Пірняка Олександра Миколайовича, 1930 р. н., жителя с. Дорошівка.
7. Запис автора 6 жовтня 2007 р. від Придивус Анастасії Яківни, 1940 р. н., жительки с. Слобода Бушанська.
8. Запис автора 11 жовтня 2007 р. від Гикавчука Афанасія Антоновича, 1931 р. н., жителя с. Буша.
9. Запис автора 10 жовтня 2007 р. від Дороша Анатолія Гавриловича, 1935 р. н., жителя с. Буша.
10. Запис автора 6 жовтня 2007 р. від Стерніцької (д. Хібовська) Галини Антонівни, 1940 р. н., жительки с. Дорошівка.
11. Запис автора 5 жовтня 2007 р. від Мельник Валентини Олександрівни, 1961 р. н., жительки с. Буша.
12. Запис автора 10 жовтня 2007 р. від Тьорло Анатолія Олександровича, 1939 р. н., жителя с. Дорошівка.
13. Запис автора 6 жовтня 2007 р. від Мержієвського Олександра Федоровича, 1943 р. н., жителя с. Дорошівка.
14. Запис автора 11 жовтня 2007 р. від Пірняка Дмитра Миколайовича, 1939 р. н., жителя с. Дорошівка.
15. Запис автора 11 жовтня 2007 р. від Пірняка Миколи Олександровича, 1977 р. н. та Мельника Анатолія Володимировича, 195? р. н., жителів с. Буша.
16. Запис автора 5 жовтня 2007 р. від Гикавчука Афанасія Антоновича, 1931 р. н., жителя с. Буша.
17. Запис автора 12 жовтня 2007 р. від Пташніка Сергія Олександровича, 1962 р. н., жителя с. Буша.
18. Запис автора 9 жовтня 2007 р. від Барібана Семена Леонтійовича, 1927 р. н., жителя с. Буша.
19. Запис автора 5 жовтня 2007 р. від Мельник Валентини Олександрівни, 1961 р. н. та Пірняка Надії Борисівни, 1957 р. н., жителів с. Буша.
20. Запис автора 4 жовтня 2007 р. від Пірняка Олександра Олександровича, 1953 р. н. та Пірняка Надії Борисівни, 1957 р. н., жителів с. Буша.
21. Запис автора 12 жовтня 2007 р. від Мислінської Євгени Степанівни, 1932 р. н., жительки с. Дорошівка.
22. Запис автора 13 жовтня 2007 р. від Собко Інни Володимирівни, 1974 р. н., жительки с. Буша.
23. Запис автора 7 жовтня 2007 р. від Мельник (д. Крижевська) Лідії Карпівни, 1935 р. н., жительки с. Дорошівка.
24. Запис автора 9 жовтня 2007 р. від Пташник (ч. Данилець) Ганни Пилипівни, 1923 р. н., жительки хутора Держанка (Сливки).
25. Запис автора 10 жовтня 2007 р. від Олійник Лідії Олександрівни, 1942 р. н., жительки с. Буша.
26. Запис автора 7 жовтня 2007 р. від Пташніка Анатолія Семеновича, 1952 р. н., жителя с. Буша.